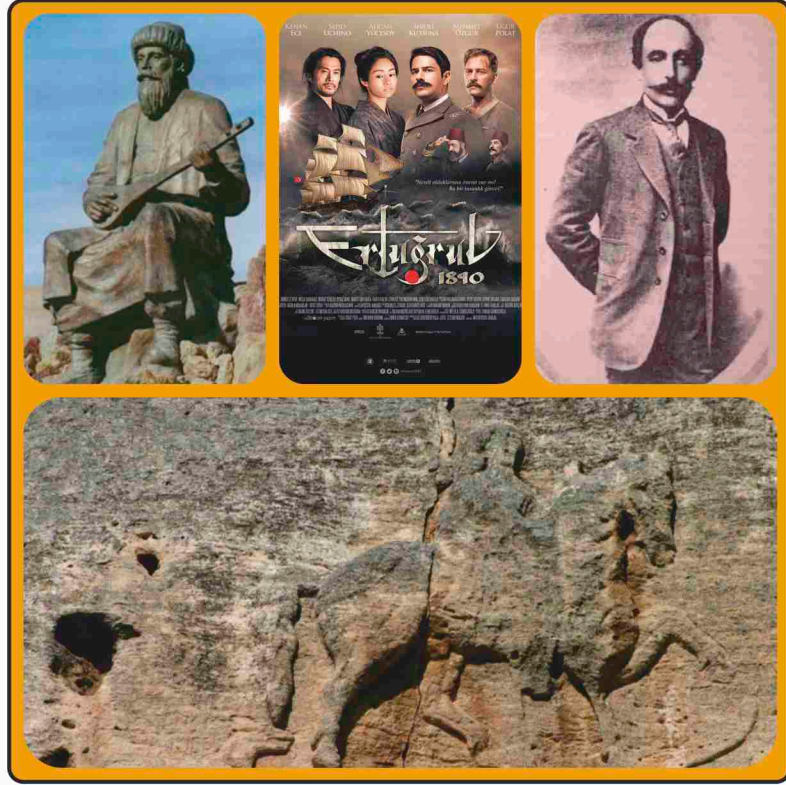

ISSN 1300-4689

Erciyes

Aylık Fikir ve Sanat Dergisi

YIL:42

SAYI:496

NİSAN 2019

Erciyes

Aylık Fikir ve Sanat Dergisi

(Ulusal Hakemli Dergi)

ISSN: 1300-4689

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü

Âlim GERÇEL

Genel Yayın Müdürü

Ömer BÜYÜKBAŞ

Düzenleyiciler

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN, Prof. Dr. Remzi KILIÇ

Prof.Dr. Bayram DURBİLMEZ, Tunahan KAYA

HAKEM HEYETİ

Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Necmettin Erbakan Ü)

Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet CİHAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN (Erciyes Üniversitesi)

Mehmet ÇAYIRDAĞ (Erciyes Üniversitesinden Emekli)

Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Nevşehir Üniversitesi)

Yaşar ELDEN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Kemal GÖDE (S. Demirel Ü'nden Emekli)

Prof. Dr. İlyas GÖKHAN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü)

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Ü'nden Emekli)

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Türk Dil Kurumu Başkanı)

Prof. Dr. M. Metin KARAÖRS (Erciyes Ü'nden Emekli)

Dr. Ahmet KAYASANDIK (Abdullah Gül Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeki KAYMAZ (Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa KESKİN (Erciyes Üniversitesi Emekli)

Prof. Dr. Atabey KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Remzi KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN (Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa SEVER (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa TURAN (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversitesi Emekli)

Prof. Dr. Osman YILDIZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Yazışma Adresi

Erciyes Dergisi, P.K. 218, 38002 KAYSERİ

Telefon – Belgeç: 0 352 231 73 03

İdare Yeri

Sahabiye Mahallesi Muhtarlığı

Kalenderhane Sokağı, Nu.: 8

38010 Kocasinan/KAYSERİ

Ağ sayfası: www.erciyesdergisi.com

E-posta: bilgi@erciyesdergisi.com

makale@erciyesdergisi.com

erciyesdergisi@mynet.com

Not: Dergimiz Dergimiz TÜBİTAK, Ulakbim, DergiPark, TO-KAT,

Ulusal Toplu Katalog, İdealonline, ve İssuu

tarafından taranmaktadır.

İÇİNDEKİLER

SAYFA

Eski Türklerde Devlet Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme

Prof. Dr. Saadettin Yağmur GÖMEÇ.....1

Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun Ardından (Şiir)

İbrahim SAĞIR.....9

“Çıplakoğulları Karakülâh” Kitabı Ve Bünyamin Mantıcı

Mehmet GÖNEN.....10

Kayseri'den Bir Efsane Vali, Ahmet Muammer Bey Geçti

Hasan ÇİFTÇİ - Hüseyin ÇAVDAR.....14

Gönül (Şiir)

Hikmet NAZLI.....18

Şehitlerimize (Şiir)

Bedrettin KELEŞTİMUR.....18

“Barbar, Modern, Medeni” Kitabı Üzerine Düşünceler

M. Nihat MALKOÇ.....19

Antik Köy Dimitre'den Turana

Şaban AKSOY.....20

Doğdukları Yerde Doyanlar (Şiir)

Şaban AKSOY.....22

Ey Gece (Şiir)

Zeynep YOLDAR.....22

Ne Zormuş Köylü Olmak

Lütfi DALOĞLU.....23

Milli Şehit Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey Ve Ermeni Meselesi

Mustafa EKİNCİ.....24

Elazığ'ın Dünü Ve Bu Günü (Yolun Sonu Görünüyor)

Mehmet Şükrü BAŞ.....27

Huzurevinde Bayram (Şiir)

Güven ÇİVICİOĞLU.....29

Kitap Tanıtımı

Oğuz Çetinoğlu.....30

Özledim (Şiir)

Sadık SOFTA.....31

Ertuğrul 1890'da Türkiye'ye Japon Öpücüğü

Hasan TULÜCEOĞLU.....32

Fiyat Tarifesi (KDV dâhil)

Sayısı: 10 TL

Yıllık abone bedeli: 90 TL

Resmî abone bedeli (Taahhütlü): 200 TL

Yurt dışı abone bedeli: 40 Euro – 50 Dolar

Reklam bedeli: Reklam sahibinin lütfuna tâbidir.

Havaleleriniz için posta çeki hesabı: Âlim Gerçel, 116866

Vakıfbank Kocasinan Şb. IBAN: TR590001500158007286226630

Baskı

Geçit Matbaacılık ve Yayıncılık San. Tic.

Oymaağaç Mah. 5067. Sok. Nu.: 4-C Mobilyakent Kocasinan/KAYSERİ

Telefon: 0352 320 48 61, Belgeç: 320 48 54

www.gecityayinevi.com E-posta: gecitmatbaacilik@hotmail.com

YIL: 42 ★ SAYI: 496 ★ NİSAN, 2019

ESKİ TÜRKLERDE DEVLET KAVRAMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Saadettin Yağmur GÖMEÇ

Özet: Hiçbir insan tek başına yaşayamaz. Böyle olunca kendi cinsinden canlılarla içtimai bir hayat kurmak zorundadır. Bu da beraberinde siyasi ve sosyal dayanışmayı getirir. Belli bir coğrafyanın üzerinde insanların teşkilatlanarak kurdukları bağımsız yapıya ise, herkesin bildiği gibi devlet denmektedir. Dolayısı ile eski Türk sosyal hayatının mükemmelleşmiş şekli de “il”, yani devlettir ve Kök Türk Yazıtlarına baktığımızda il, kendine has bir düzeni olan mefhumdur ve burada ilin ya da devletin tesisi “il tutmak” şeklinde görülür. İl, boy ve bodunların birleşmesiyle ortaya çıkar. Boy ve bodunların idarecileri ise bu devlet yapısını sistemli bir halde yönetmek yetkisini “kagan” denilen karizmatik ve Tanrı’dan gelen özellikleri olan kişiye teslim ederler. Ama onların Tanrısal özelliği, Tanrı vasfından değil, Tanrı’nın bir memuru gibi kendilerini görmelerinden, Tanrı’nın ve Türk’ün adaletini yayma amaçlarından kaynaklanır. Bunun en güzel örneklerini yine Kök Türk Yazıtlarında bulabiliriz.

Anahtar Kelimeler: Türkler, Devlet, Devlet Kavramı

AN EVALUTION ON “STATE” CONCEPT IN OLD TURKS

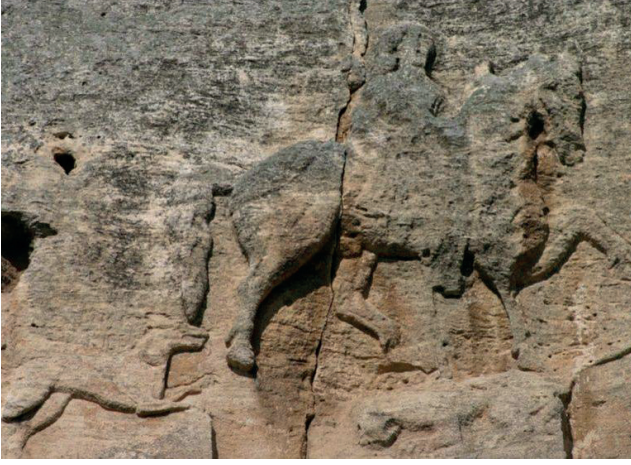
Abstract: Nobody can live alone. Therefore, man has to create a social life with creatures of his kind. This brings political and social solidarity in its wake. As everyone knows, an independent structure that people established at a certain geography by organizing is called as state. Therefore, excellent type of the old Turk life is “il” which means state and in Kok Turk Inscriptions “il” is a specific conception and establishment of “il” or state means “il tutmak”. “İl” emerges of clans and nations. Governors of clans and nations delegate to power of manage this state structure to, a charismatic leader, “kagan” who has features from the God. But their divine features, does not come from their God character, but from that they think themselves as a servant of the God and purposes of promulgating the justice of the God and Turks. The best examples of this can be found in Kok Turk Inscriptions.

Key Words: Turks, State, State Concept

Hiçbir insan tek başına yaşayamaz. Böyle olunca kendi cinsinden canlılarla içtimai bir hayat kurmak zorundadır. Bu da beraberinde siyasi ve sosyal dayanışmayı getirir. Belli bir coğrafyanın üzerinde insanların teşkilatlanarak kurdukları bağımsız yapıya ise, herkesin bildiği gibi devlet denmektedir. Dolayısı ile eski Türk sosyal hayatının mükemmelleşmiş şekli de “il”, yani devlettir ve Kök Türk Yazıtlarına baktığımızda il, kendine has bir düzeni olan mefhumdur ve burada ilin ya da devletin tesisi “il tutmak” şeklinde görülür. İl, boy ve bodunların birleşmesiyle ortaya çıkar. Boy ve bodunların idarecileri ise bu devlet yapısını sistemli bir halde yönetmek yetkisini “kagan” denilen karizmatik ve Tanrı’dan gelen özellikleri olan kişiye teslim ederler. Ama onların Tanrısal özelliği, Tanrı vasfından değil, Tanrı’nın bir memuru gibi kendilerini görmelerinden, Tanrı’nın ve Türk’ün adaletini yayma amaçlarından kaynaklanır. Bunun en güzel örneklerini yine Kök Türk Yazıtlarında bulabiliriz.

Tanrı tarafından Türk Devletini yönetmek için atandığı varsayılan Türk kaganı, bütün yeryüzünün, yani insanlığın hükümdarıdır. Efsanevi Türk hakanı Tengri-kut Börü Tonga (Tokta/Mo-tun) Tanrı’nın, kendine insanları idare etme vazifesini verdiğini söylerken; onun torunlarından biri olan, 4. asrın sonlarıyla, 5. yüzyılın başlarında, Çin’in Ordos bölgesinin güneyinde ortaya çıkarak bir hâkimiyet kuran ve Hunların devamı olduklarını ileri süren Hsia hanedanlığının ilk beyi Tengriken Boncuk da (Hellen P’o Po); ben Tanrı tarafından kagan yapılarak, çaresiz insanları kurtarmak üzere görevlendirildim, demektedir. Yine Tuna Bulgar hükümdarlarına ait Madara Yazıtında da Terbel Han’ın (702-718) Tanrı tarafından gönderildiği, Çatalar Kitabesinde ise Omurtag Han’ı (814-831) Tanrı’nın tahtta oturttuğu, onun yardımıyla başarılı olduğu, Malamir Han’ı da (831-852) yine Tanrı’nın tayin ettiği vurgulanmaktadır.

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, Türk Devleti gibi hakanı da kendisini evrensel, yani diğer bir deyişle cihanşümul görmekte idi. Türk hâkimiyet anlayışının bir tezahürü olan bu düşünce Kök Türk Yazıtlarına şöyle yansımıştır: “Üze Kök Tengri asra

yagız yer kılundukda ikin ara kişi oğlu kılınmış. Kişi oğlınca üye eçüm-apam Bumın Kagan, İstemi Kagan olurmuş; olurıpan Türk bodunıng ilin törüsün tuta birmiş, iti birmiş”. Ayrıca meşhur Oguz Kagan Destanı’nda da bunun izlerini görmek mümkündür. Malûm olduğu üzere Oguz’un çocuklarının üçünün adı yeryüzü nesnelileriyle, üçününki de gökyüzü varlıklarıyla alâkalıdır (Kün Han, Ay Han, Yıldız Han, Tag Han, Kök Han, Tengiz Han). Bu yüzden Oguz ve Oguz’un çocukları nezdinde Türk hükümdarı bütün evrenin hâkimidir. Yine Kök Türk Kitabelerinde İl-teriş’in kaganlığından bahsedilirken; “yukarıda Türk Tanrısı, Türk’ün kutlu ülkesini düzenlemiştir. Türk milleti yitmeyip, millet olsun diye İl-teriş Kagan ve İl Bilge Katun’u (Tanrı) halk içerisinde çekip yükseltmiştir” , diyor. Kaşgarlı Mahmud ise, Türklerin Allah’ın askerleri ve dünyanın hâkimi olduklarını, Tanrı’nın evrenin idaresini onlara verdiğini, Allah’ın onları Türk diye adlandırdığını söyler.

Bilim adamları devlet (il) olmak için bazı şartların gereklerini ileri sürmektedirler ki, bunlardan

birincisi bağımsızlıktır. Dolayısıyla il, yani devlet düzeyine erişmek için herşeyden önce o toplumun hür olması lazımdır. Gerçi bugün bağımsızlık kavramı biraz değişmiş gibiyse de, eski Türk devleti tam manasıyla hürdü. Buldukları coğrafya neresi, girdikleri kültür ve medeniyet çevreleri ne olursa olsun eski Türk ilinin temel yapısı bağımsızlıktır. Hiçbir kurum, kuruluş ve düşünceye eski Türk devletinin istiklalini bırakmadığı ortadadır. İdare edenlerle yönetilenler aynı anlayış içerisinde bulduklarından dolayısıdır ki, Türk devleti ve milleti bugünlere gelmiştir. Kızık Kutlug Alp Yabgu’nun, Kür Şad’ın, Enver Paşa’nın, Şahin Bey’in şehadetleri hep bu büyük milletin bağımsızlığı içindir. İşte bu yüzden tarih, kahramanların hayat hikâyesidir demek de mümkündür.

Bununla beraber eski Türk sosyal yapısının birtakım özellikleri de onun bağımsız yaşamasına yardımcı oluyordu. Herşeyden evvel Türkler toprağa bağlı, çiftçi bir millet değildi. Konar-göçer olduklarından, çok menfi şartlar teşkil ettiğinde yeni topraklara ve hür yaşama imkânı bulduğu yerlere göçüyorlardı ki, konar-göçerlik de birçok bakımlardan yerleşik topluluklardan daha üstün vasıfları ve meziyetleri olan bir yaşama tarzı idi. Başta hayvan yetiştirmek, ehlileştirmek, şüphesiz bitkilerin ekilmesinden, hasatından daha zor, emek, enerji ve tecrübe isteyen üstün bir sanattı. İş yalnız ehlileştirmekle bitmez, hayvanlara durmadan otlak peşinde yeşillik aranır, yedirilir ve bu çabaya karşılık süte, ete ve yapağıya kavuşulurdu. Esasında onlar kimseye ihtiyaç duymadan kendi kendilerine yetebilecek bir ekonomi ve geçim yolunu kurmuşlardı. Dışarıya sadece kıtlık, salgın hastalık veya diğer tabii felaketlerde muhtaçtılar. Bu meşakkatli ve güç yaşayış içerisinde, çobanlık mahareti ile birlikte askerlik kabiliyetleri artar, sorumluluk, ileri görüşlülük, fiziki ve ahlaki gelişmeler kuvvet kazanırdı. Anlaşılacağı üzere onların kültür seviyeleri düşük değildi. Dolayısıyla bazı toplumbilimcilerin göçerler hakkında ortaya attıkları fikirlerin artık önemi kalmamıştır.

Rivayetlere göre Oguz Kagan, Türk milletine; yerleşik olmayın” diye vasiyette bulunmuştur. Dünya tarihinin en önde gelen devlet adamlarından birisi olan Tunyukuk da, Bilge Kagan’ın Türk ülkesinde şehirlerin ve Budist mabedlerinin yaygınlaştırılması

fikrine karşı çıkmış; atlı asker ve konar-göçer Türklerin kentleri savunmalarının zor olacağını, sayıları Çinlilerden daha az ise de güçlü zamanlarında yağma akınları yaptıklarını, zaafa düştüklerinde dağlara ve ormanlara çekildiklerini, Budizmin de Türk karakterini zayıflatacağını ileri sürdü. Bilge Kagan onun bu fikirlerini onaylamasına rağmen, herhalde bu sırada Orkun kıyısında küçük bir şehir yaptırmayı da ihmal etmedi.

Şuna da değinmekte fayda vardır ki; konar-göçerliğe nazaran yerleşik hayat pek çok bakımdan cazipti. En başta tabiatın zorluğuyla yerleşik tüccar veya kısmen sanayileşmiş toplumlar mücadele etmiyorlardı. Konar-göçerler kendileri kadar çalışmadan kazanan bir kitleyi gördüklerinde elbette imrenmekteydiler ve bunun büyümesine kapılmaktan kendilerini alamıyorlardı. Bu da insanın yaradılışı itibarıyla gayet normal bir durumdur.

Tunyukuk'un 8. asrın başlarında anladığı bu farklılığı, İbn Haldun da 14. yüzyılın sonlarında müşahade etmiştir. O, "Mukaddime" adlı meşhur eserinde göçebelerin doğuştan iyiliğe ve faydaya meyilli olduklarını vurguladıktan sonra; göçebe ve köy hayatı yaşayanlar, kendi canlarını korumaya düşkünlüdürler; şehirli gibi kötü huy ve ahlaka yanaşmazlar; konar-göçerler şehirliyle oranla daha uyanık ve tedbirlidir, der. Ayrıca, ona göre; kentliler rahata alışmıştır. Yataklarındayken mal ve can-

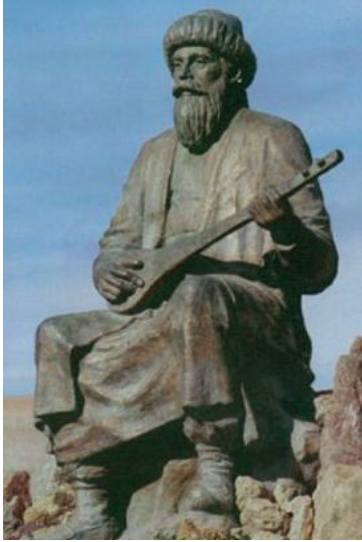
larını emanet ettikleri vali ve bekçilere güvenirler. Kale duvarları içinde emniyette olduklarını sanırlar. Bunlar doğru değildir. Silahlarını bir kenara bıraktıklarından, zamanla kendilerini koruyanlarla aynı dereceye inerler. Göçebelerin ise sığınacak surları ve kaleleri bulunmadığından aile ve mallarını kendileri muhafaza ederler. Bu sebepten devamlı silahlıdır. Uykuları bile çok hafiftir. Kendilerinden başka kimseye güvenmezler. Bunun en güzel örneğini Osman Gazi'nin oğullarına verdiği bir nasihatte görüyoruz ki, o şöyle diyor: "Sakın oturak hayata geçmeyin. Çünkü beylik ve hâkimiyet Yörüklükle, Türkmenliktedir". Mesela El-Cahiz gibi bazı yabancıların Türk kelimesini, konar-göçer manasında kullanmaları da ilginçtir.

Yukarıda da belirtildiği üzere konar-göçerler açısından hayvanların beslenmesi için otlak peşinde koşmak bir yana deri, kürk ve yün elde etmek, bunları işlemek amacıyla devamlı çalışmak gerekmekeydi. Yine bozkırın zor hayat şartları insanları yardımlaşmaya yöneltiyordu. Özellikle büyük hayvan sürülerinin

otlatılması ve korunmasında bir nevi imece usulü olan "keşik" (bazı yerlerde kubaşmak, yumultu) sistemiyle boy içinde bir dayanışma olduğu gibi, halkın genel ihtiyaçlarının temini hususunda da bir yardımlaşma söz konusu idi. Halbuki ziraatçı toplumlarda bu durum çok sonraları görülmektedir. Onların bütün geçim kaynakları topraktan geldiğinden dolayı, zaman zaman yabancı kavimlerin tahakkümüne boyun eğmek zorundaydılar. Devamlı surette tabiatla boğuşan konar-göçer Türk, her vakit savaşa hazır bir durumda olduğu için bağımsızlığını korumada daha yetenekliydi. Yani yerleşik toplumlarda olduğu üzere harp tatbikatlarına veyahut da hazırlıklara ihtiyacı yoktu.

Türklerde çok eskiden beri, devletin bugünkü deyimiyle, halka dönük bir siyaset takip ettiğini biliyoruz. Devletin asıl vazifesi, milleti zenginleştirmek, refah içinde yaşatmaktır. Mesela sarayın kapısının halka açık olması, hükümdarın her fırsattan faydalanarak şölenler vermesi, hatta bu toyların arkasından yemek takımlarının şölene katılanlar tarafından yağmalanması, sonra bugün bile süren saç geleneği, bunlara misal olarak gösterilebilir. Yine kaynaklarda bu durumla ilgili; Sultan Muhammed Tapar'ın (1105-1118) oğlunu veliaht atadığı 1118 senesinde bir toy verdiği, halkın onun değerli yemek takımlarını yağmaladığı; Osman Gazi'nin de ayda bir yemekler pişittirip, fakir-fukarayı doyurduğu şeklindeki tespitlere rastlıyoruz. Bu gibi örnekler Dede Korkut Hikâyelerinde de çok sıkça görülür.

Eski Türk toplumunda her ne kadar sosyal hayatta ve devlet teşkilatında birtakım unvanlar ve rütbeler var ise de bunlar alâde şeyler değildi. Babadan oğula da öyle gelişigüzel geçmiyordu. Türklerde herkes toplum içerisinde kabiliyetine göre yer edinebilirdi. Yapılan faydalı işle-

rin de, zararlı davranışların da mutlaka bir karşılığı vardı. Batıda ve Türklerin dışında doğuda, insanların geleceği hiçbir şekilde garanti altında olmadığı halde, Türk devletinin sınırları içinde kimse hayatı hakkında endişeli değildi. Ölene kadar kendisinin bütün ihtiyacını karşılayan ve koruyan bir devletin mevcudiyeti, insanları huzur içerisinde yaşatıyordu. Bu hak ve hürriyetlere Batılı halklar, ancak 16. asırdan sonraları kavuşabilmiştir.

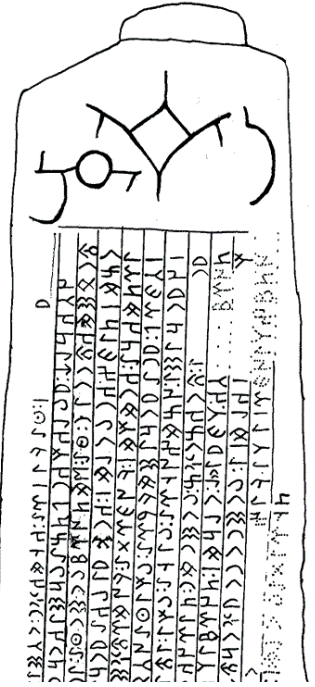
Herhangi bir devletten söz edebilmemiz için o siyasi yapının bir de ülkesi veya muayyen sınırları olan coğrafyası bulunmalıdır. Türklerde üzerinde en fazla durulan kavramlardan birisi vatandır ki; bunun karşılığı olarak eski Türkçede il/el terimi mevcuttur ve

Türkçenin asli kelimelerinden olan bu terim elli kadar kitabede geçer. Yazıtlarda görülen il kelimesinin devlet ve ülke anlamları yanında, halk, topluluk gibi değişik manaları da vardır. Bizim kanaatimize göre, şimdiye kadar yanlış bir şekilde “yer-su ruhları” diye çevrilen “yir” ve “yir-sub” deyimi de “ülke, toprak parçası, vatan” manasında kullanılmıştır. Böyle farklı bir kanaate gidilmesinin sebebi bize göre; geç Altay Şamanizmi üzerine 19 ve 20. yüzyılın başlarında yapılan bir takım maksatlı araştırmalar ve eski Türk dininin, tek Tanrı inancına dayanmadığını ispat yolundaki yanlış çalışmalardır.

Türklerde toprak, yani ülke, yani vatan kutlu olduğu için de ıduktur. Vatanın kutluluğu, Kök Türkçe yazıtlarda zaman zaman “ıduk yer, ıduk yer-sub” diye anılmıştır. M. önce 1. asırda en eski Türk topraklarından olan Ordoş'un bir bölümü kaybedilip, Türk-Hunlar göçe mecbur kaldıklarında, onların nasıl gözyaşı döktüklerini Çinli vakanüvisler, bize haber veriyor. Ülkenin elden çıkması başa gelebilecek felaketlerin en korkuncudur ve bir Türk bundan

daha kötü birşey düşünemez. Zaten İllig (İl) Kagan da (620-630) yönettiği toprakları yitirmeye ve esarete dayanmadığından üzüntüler içinde ölmemiş midir?

Eski Türkçede ülke sınırlarına “yaka” dendiği söyleniyor. Şine Usu Yazıtında bu terime şu şekilde rastlamaktayız: “...anta Kasar kurdan örgin ititdim çit anta tokıtdım yay anta yayladım yaka anta yakaladım”. Belki de bugünkü Türkmenistan'ın batısında, yani Hazar kıyılarında, Mangışlak çevrelerinde yaşayan Türklerle “Yaka Türkmenleri” denmesi bu yüzden idi. Söz konusu hudutlar umumiyetle dağ, nehir, göl, orman vs. tabii işaretlerle belirlendiği gibi, bazı yerlerde ülke sınırlarının başlangıç noktalarına değişik ikaz unsurları da konabiliyordu.

fikrine karşı çıkmış; atlı asker ve konar-göçer Türklerin kentleri savunmalarının zor olacağını, sayıları Çinlilerden daha az ise de güçlü zamanlarında yağma akınları yaptıklarını, zaafa düştüklerinde dağlara ve ormanlara çekildiklerini, Budizmin de Türk karakterini zayıflatacağını ileri sürdü. Bilge Kagan onun bu fikirlerini onaylamasına rağmen, herhalde bu sırada Orkun kıyısında küçük bir şehir yaptırmayı da ihmal etmedi.

Şuna da değinmekte fayda vardır ki; konar-göçerliğe nazaran yerleşik hayat pek çok bakımdan cazipti. En başta tabiatın zorluğuyla yerleşik tüccar veya kısmen sanayileşmiş toplumlar mücadele etmiyorlardı. Konar-göçerler kendileri kadar çalışmadan kazanan bir kitleyi gördüklerinde elbette imrenmekteydiler ve bunun büyümesine kapılmaktan kendilerini alamıyorlardı. Bu da insanın yaradılışı itibarıyla gayet normal bir durumdur.

Tunyukuk'un 8. asrın başlarında anladığı bu farklılığı, İbn Haldun da 14. yüzyılın sonlarında müşahade etmiştir. O, "Mukaddime" adlı meşhur eserinde göçebelerin doğuştan iyiliğe ve faydaya meyilli olduklarını vurguladıktan sonra; göçebe ve köy hayatı yaşayanlar, kendi canlarını korumaya düşkünlüdürler; şehirli gibi kötü huy ve ahlaka yanaşmazlar; konar-göçerler şehirliyle oranla daha uyanık ve tedbirlidir, der. Ayrıca, ona göre; kentliler rahata alışmıştır. Yataklarındayken mal ve canlarını emanet ettikleri vali ve bekçilere güvenirlere. Kale duvarları içinde emniyette olduklarını sanırlar. Bunlar doğru değildir. Silahlarını bir kenara bıraktıklarından, zamanla kendilerini koruyanlarla aynı dereceye inerler. Göçebelerin ise sığınacak surları ve kaleleri bulunmadığından aile ve mallarını kendileri muhafaza ederler. Bu sebepten devamlı silahlıdır. Uykuları bile çok hafiftir. Kendilerinden başka kimseye güvenmezler. Bunun en güzel örneğini Osman Gazi'nin oğullarına verdiği bir nasihatte görüyoruz ki, o şöyle diyor: "Sakın oturak hayata geçmeyin. Çünkü beylik ve hâkimiyet Yörüklükle, Türkmenliktedir". Mesela El-Cahiz gibi bazı yabancıların Türk kelimesini, konar-göçer manasında kullanmaları da ilginçtir.

Yukarıda da belirtildiği üzere konar-göçerler açısından hayvanların beslenmesi için otlak peşinde koşmak bir yana deri, kürk ve yün elde etmek,

bunları işlemek amacıyla devamlı çalışmak gerekmekteydi. Yine bozkırın zor hayat şartları insanları yardımlaşmaya yöneltiyordu. Özellikle büyük hayvan sürülerinin otlatılması ve korunmasında bir nevi imece usulü olan "keşik" (bazı yerlerde kubaşmak, yumultu) sistemiyle boy içinde bir dayanışma olduğu gibi, halkın genel ihtiyaçlarının temini hususunda da bir yardımlaşma söz konusu idi. Halbuki ziraatçı toplumlarda bu durum çok sonraları görülmektedir. Onların bütün geçim kaynakları topraktan geldiğinden dolayı, zaman zaman yabancı kavimlerin tahakkümüne boyun eğmek zorundaydılar. Devamlı surette tabiatla boğuşan konar-göçer Türk, her vakit savaşa hazır bir durumda olduğu için bağımsızlığını korumada daha yetenekliydi. Yani yerleşik toplumlarda olduğu üzere harp tatbikatlarına veyahut da hazırlıklara ihtiyacı yoktu.

Doğusuyla batısıyla, kuzeyiyle, güneyiyle Türk hükümdarlarının idaresi altında olan bu toprak milletin ortak malıdır. Fakat bu konuda zaman zaman yanlış anlaşılmanın olduğunu görüyoruz. Kagan ya da sülale değişikliklerinde hükümdar çocuklarının devlette hak iddiasında bulunmaları veya yönetmek için gönderildikleri bölgelerdeki halkı ya da toprağı kendi tasarruflarına almak gibi eğilimlerinden dolayı, bu arazilerin hükümdar ailesinin malıymış şeklinde telakki edilmeleri yanlıştır. Kagan öldüğünde çocuklarının, hatta kardeşleri ve yeğenlerinin bile hükümdarlık talebinde olmaları, bunun bir işaretidir. Yoksa Türklerde toprağın idareci ailenin malı sayılmadığını ortaya koyan en güzel örnek, Milattan önceki çağlarda Börü Tonga'nın (veya Tokta/Mo-tun) komşu kavimlerle yaşadığı problemlerden anlaşılmalıdır. Bilindiği üzere Asya Hunlarının büyük hükümdarı Tanrı-kut Börü Tonga (Tokta/Mo-tun) tahtta oturduğu zaman, komşuları Tunguların vergi ve atını istemelerine ses çıkarmamış, fakat onların çorak bir toprak parçasını almak için teşebbüsleri üzerine, devlet meclisinde "toprağın kendisine ait özel mülkü olmadığını, milletin malı ve devletin temeli" olduğunu söyleyerek, kendisinin kimseye arazi terk etmeye yetkisinin bulunmadığını belirtmiştir. Bu durumu en güzel şekilde Türklerdeki "el kesesinden mal bağışlanmaz" atasözü karşılar ki, bize göre buradaki "el" doğrudan devleti ifade eder. Yani bu, devletin ne toprağını, ne de malını

kimse kafasına göre dağıtamaz demektir ve bunun bedeli çok ağır ödetilir.

Görülüyor ki, Türk Devletinde toprak kimse- nin inhisarında değildir. Hiçbir kişi, hiçbir güç milletin toprağı hususunda karar veremez. Millet kan ile kazandığı toprağından ancak kanını akı- tarak vazgeçer. Ülke, yani toprak atalardan miras olarak kalmış, kutlu bir arazidir. Onun uğruna ölmek Türk milleti için en büyük şereftir. Dün- yanın hiçbir milleti toprağına Türkler kadar aşk ile bağlanmamıştır. Mesela onüçüncü asrın başla- rında, Karadeniz'in kuzeyinde faaliyette bulunan Kıpçak beylerinden birisi olan Atrak, Slav bas- kılarına dayanamayınca bir aralık damadı Gürcü kralı II. David'in yanına gider. Ancak bir müddet geçince bazı yakınları onun vatanına geri dönmesi için haber yollarlar, fakat bir netice elde edemez- ler. Daha sonra huzuruna varan elçilerden birisi ona kendi topraklarından bir demet kuru çimen gösterir. Bunun üzerine, "insanın doğduğu vatan- da ölmesi, yabancı ülkelerde şan kazanmasından daha iyidir", diyen han hemen otağını toplayıp,

Kısacası anadan, babadan, yardan ve evlattan geçilebilir, fakat vatan konusunda kimseye taviz verilemez. Toprağıın vatan olabilmesi için zamana, kana, canını feda edecek insanlara, ataların yattığı mezarlara ihtiyaç vardır. Edebiyatımızda "vatan sevgisi" veya "vatan aşkı" gibi deyimlerin geniş bir şekilde yer bulmasının temelindeki de budur.

Devlet dediğimiz siyasi kurumun aynı zaman- da halkı da olmalıdır ve eski Türkçede buna "kün" deniliyordu. Her ne kadar bu terim unutulmuş

gibiye de halk ağzı ve kaynaklarda hâlâ kendisi- ni muhafaza etmektedir. Mesela Kutadgu Bilig'de Yusuf Has Hacib, iyiliğın faziletlerini anlatırken; "il ve kün işini deneyen bilir" derken; "ele, güne (küne) rezil olmak" atasözünde gördüğümüz gün (kün), halktan başka bir şey değildir.

Bununla beraber tarihteki Türk toplumunda, Batıda karşılaştığımız şekliyle ayrıcalıklı sınıflara rastlanmazdı. Bazan Mogol geleneğine bakılarak Türklerde de böyle bir durum söz konusumuş gibi algılanıyorsa da, bu insanların Türk tarihini ve kültürünü iyi bilmediklerinden kaynaklanmak- tadır. Türk devlet anlayışında kişiler kabiliyetleri- ne ve erdemlerine göre her mevkiye ve makama yükselebiliyorlardı. Halk kendine ait sürülere sahip olabildiği gibi, yerleşik hayatın devam ettiği bölge- lerde arazileri de kendi adlarına ekip-biçebiliyor- lardı. Çin kaynaklarında; Türkler sürekli göçüp, yer değiştiriyorlarsa da, her birinin kendi toprağı vardı, denmektedir. Yani eski Türk sosyal yapısın- da insanların özel mülkiyet hakkı da bulunuyordu ve yöneticinin bunun üzerinde pek tasarrufu yok- tu. Ancak arazinin sahibi öldüğü veya varislerinin toprağı işlemediği durumlarda bu mülkler tekrar devlete dönüyordu.

Çince vesikalarda zaman zaman Türklerle alâkalı anlatılan bazı mevzuların yanlış yorum- landıklarına da şahit oluyoruz. Mesela bunlardan birisi yaşlılara hürmet edilmediği şeklindedir ki, bu da doğru değildir. Çinliler aynı yalanı kendileri dışındaki herkes için söylerler ki, Mogollar için de "yaşlı ve zayıf olanlara karşı saygı yoktur. Sadece gençler ile kuvvetlilere hürmet vardır" derler. Hal- buki bizzat Türklerden haber veren bu belgelerde, yine yetkililerin ağzıyla harplerde, ön cephelerde genç erkeklerin savaştığından, onların güçlerini korumaları için de en iyi yiyeceklere sahip olma haklarının bulunduğu aktarılır. Yoksa ihtiyarlara önem verilmiyordu diye bir şey söz konusu ola- maz. Çünkü yaşlananlar ve savaşamayacak du- rumdakiler yurtta tutuluyorlar ve ellerinden gel- diğince gündelik işlerle meşgul oluyorlardı. Ayrı- ca Türk kültürünün temel kaynakları arasındaki destanlarımızda mutlaka yaşlılar ön plandadırlar. Mesela; Irkıl Koca, Yuşu Koca, Dede Korkut, Uruz Koca vs.

Bir Türk ata sözünde; “ağacın kökü yere, insanın kökü halka dayanır” der. Eski Türk kitabelerine baktığımızda, aslında halkın her şeyin üzerinde olduğunu görürüz. Uygur boyunun 748 tarihinde Türk devletinin başına geçişi, bilindiği gibi Atalar Mezarlığı’ndaki kurultaydan sonra gerçekleşti. Türkçe belgelere yansıyan bu hadisede herşeyi halkın yaptığını ve gücün kaynağının da halk olduğunu anlıyoruz. Yine, 920-921 yıllarında Abbasi halifeliğinden, Bulgar Türklerine İslamı öğretmek ve Hazarlara karşı inşa edilecek bir kalenin masrafı için maddi yardım götüren heyetin üyelerinden birisi olan İbn Fazlan, Oguzlar hakkında şu bilgiyi veriyor: “Onların başlarındakine bey deniyor. Herhangi bir konuda fikir almak için onun yanına gidip, “ne yapalım” diye soruyorlar. Kararı kendi aralarında bir toplantıda belirliyorlar. Ancak bu sonuca içlerinde en sıradan bir kişi bile karşı çıkabiliyor”.

Görüleceği üzere Türk devlet hayatında Çin’de ve Avrupada olduğu gibi halk sık sık angarya yüklenen kölelerden farklıdır. Türk savaşa da kendi ailesiyle, topraklarının korunması için gider. Bu işin karşılığında bir şey beklemez. Türk harbi bir vazife olarak görür ve savaşa çağrılmadan cepheye koşar. Kahramanlığıyla övünene pek rastlanmaz. Komutan “ileri” der, yiğitler atılırlar. Ne yorgunluktan, ne de yoksunluktan şikâyet ederler. Aile de askere yollanan çocuklarını her şeyin üstünde tutar. Dolayısıyla eski Türk çağında milletin istemediği bir şeyi idarecilerin zorla kabul ettirmesi mümkün değildi ve halk da temel vatandaşlık görevlerini yerine getirdiği müddetçe her türlü hürriyete sahip idi. Bundan daha iyi bir demokrasi icraatı nerede görülmüştür?

Dünyadaki bütün cemiyetlerde olduğu üzere eski Türk ilinde de devlet yapısının sistemli bir şekilde yürüyebilmesi için devlet ve fert ilişkilerini belirleyen kanunlara ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü nizamdan, kişiler arasındaki saygı, hak ve hukuktan yoksun bir topluluk ya da devlet düşünülemez.

İnsanlar, tarihte bir arada yaşamaya başladıklarından itibaren, toplum içerisinde nasıl davranılacağı, hangi kaidelere uyulacağını birtakım kurallarla belirlemeye çalışmıştır. Dolayısıyla insanoglunun yaradılışından beri belki değişmeyen bazı ilkeler söz konusu ise de, günümüzde pek çok şeye çağın ihtiyaçlarıyla birlikte farklı bir anlam yüklenmiştir. Geçmişte ve zamanımızda dünyanın bir üyesi olan Türkler de kendi milli bünyelerine uygun kanunlar çerçevesinde içtimai yapılarına yön vermişlerdir. İşte tarihteki Türklerin sosyal hayatlarını düzenleyen ve yazıya aktarılmamış bu kanunlara “töre” (törüg) dediklerini biliyoruz. Eski Türkçede ve devlet hayatında kanun manasına gelen bir de “yasag” (yasa) kelimesi mevcuttur. Her ne kadar bu terimi Mogolca ile ilişkilendirenler varsa da, biz buna katılmıyoruz. Çünkü biz yasag kelimesinin kökünün Türkçedeki “yasmak, yani dağıtmak, yaymak, çözmek” fiiliyle alâkalı olabileceğini düşünmekteyiz. Mogolların Gizli Tarihi’nin kaleme alınmasından yüzlerce yıl evvel bile Türkler bu terimi biliyorlardı.

Türk milleti kanunlarını yazılı olarak saklamadıysa da, asırlardan beri gelen töre hükümleri herkes tarafından bilinmekte ve kayıtsız-şartsız uyulmaktadır. Bir Altay Türk atasözünde: İnsan Tanrısız, kürk yakasız, millet yarasız olmaz, der. Buna binaen törelere aykırı davrananlar en şiddetli biçimde cezalandırılırlardı. Küçük kabahatler sopa veya kırbaç ile büyük suçlar da ölüm şeklinde infaz edilirdi. Mesela hırsızlık yapmış olan biri yakalanmışsa, onun ayaklarını ve kollarını bağlarlar, şehrin ortasında ikiyüz sopa vururlardı. Bu durum bir yana Çin yıllıklarının Türkler hakkında, hayvanlarının sayılarını ezberlebilirler ve bunlar bozkırda serbestçe yayıldıkları halde hırsızlık olmaz demesi de bizim için ilginç bir kayıttır. Özellikle ihanet, at çalma ve ırza tecavüzün karşılığıysa, yukarıda belirttiğimiz üzere ölümdü. Törenin değişmeyen unsurları ise; “könilik” (adalet), “uzluk” (faydalılık), “tüzlük” (eşitlik), “kişilik” (cihanşumul insanlık düşüncesi) idi.

Yusuf Has Hacib de, hakana yasayı halka adalet ve doğrulukla uygulamayı öğütler. Mesela Hindistan Türk hükümdarlarından Sultan Gıyaseddin Balaban'a (1266-1287) göre iyi bir idarecinin şu dört şeyi yapması gerekir: Birincisi, dini korumak ve şeriatı uygulamak. İkincisi, ahlaksızlığı, günahları ve sefilliği ortadan kaldırmak. Üçüncüsü, Tanrı korkusu olan insanlarla çalışmak. Dördüncüsü ise, adaleti hâkim kılmak. Zaten böyle bir devlet yapısıyla, idareciye sahip iseniz; bütün dünya size saygı duyduğu gibi, isminizi de unutmaz.

Bozulan töreyi düzeltmek Türk kaganlarının en belli-başlı vazifelerinden birisidir. Eski Türk yazıtlarında, Türk töresi halka ve gelecek nesillere anlatılmaktadır. Çin kaynakları da, Türk töresi hakkında uzun uzadıya bilgiler verir. Dolayısıyla kanunlardan mahrum bir devletin yaşayabilmesi düşünülemez.

KAYNAKLAR

- Agacanov, S.G., Oğuzlar, Çev. E.Necf-A.Annaberdiyev, 2. Baskı, İstanbul 2003
- Arsal, S.M., "Beşeriyet Tarihinde Devlet ve Hukuk Mefhumu ve Müesseselerin İnkişafında Türk Irkının Rolü", II. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri, İstanbul 1943
- Artamonov, M.I., Hazar Tarihi, Çev. A.Batur, İstanbul 2004
- Ata Melik Alaaddin Cüveyni, Tarih-i Cihan Güşa, 2. Baskı, Ankara 1998
- Aziz Ahmet, M., Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu, Çev. T.Say, İstanbul (tarihsiz)
- Bakır, A., "Tevarih-i Al-i Selçuk Oğuz-namesi", Turkish Studies, 3/7, Erzincan 2008
- Baştav, Ş., "Eski Türklerde Harp Taktiği", Türk Kültürü, 2/22, Ankara 1964
- Cahun, L., Introduction à L'Histoire de L'Asie, Paris 1896
- Cengiz İmparatorluğu, Çev. A.Danuu, İstanbul 2012
- Chaliand, G., Göçebe İmparatorluklar, Çev. E.Sunar, İstanbul 2001
- Clavijo, R.G.De, Anadolu, Orta Asya ve Timur, Ter. Ö.R.Doğrul, İstanbul 1993
- Çağatay, S., "İslamiyetten Önce Türk Edebiyatı", Türk Dünyası El Kitabı, Ankara 1976
- Diyarbekirli, N., Hun Sanatı, İstanbul 1972

- Ecsedy, H., "Tribe and Tribal Society in the 6 th Century Turk Empire", Acta Orientalia, Tom. 25, Budapest 1972
- Ecsedy, I., "Tribe and Empire, Tribe and Society in the Turk Age", Acta Orientalia, 31/1, Budapest 1977
- El-Cahiz, Hilâfet Ordusunun Menkibeleri ve Türklerin Faziletleri, Çev. R.Şeşen, Ankara 1967
- Erzurumlu, K., Türklüğe Bakış, İstanbul 2006
- Genç, R., "Eski Türk Ziyafetleri ve Dış Kirası Adeti", II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Gelenek, Görenek ve İnançlar, Ankara 1982
- Giele, E., "The Hsiung-nu", The Grand Scribe's Records, Vol. IX, Edit. W.N.Nienhauser, Bloomington 2010
- Golden, P.B., Khazar Studies. An historico-philological inquiry into the origins of the Khazars, Budapest 1980
- Gömeç, S.Y., "Türk Tarihinin Kahramanları: 3-Yıldız Kagan", Orkun, Sayı 51, İstanbul 2002
- Gömeç, S.Y., "Keşik Kelimesi", Prof.Dr. Mehmet Saray'a Armağan, Türk Dünyasına Bakışlar, İstanbul 2002
- Gömeç, S.Y., "Türk Tarihinin Kahramanları: II- Küçük Yabgu", Polis Dergisi, 13/52, Ankara 2007
- Gömeç, S.Y., "Türk Tarihinde Kıpçaklar", Türk Tarihçiliğine Katkıları. Mustafa Kafalı Armağanı, Ankara 2013
- Gömeç, S.Y., "Türk Adı Nasıl Ortaya Çıktı", Devlet, 11/451, Ankara 2014
- Gömeç, S.Y., "Türk Tarihinde Bulgarlar", Prof. Dr. Mustafa Keskin Armağanı, İstanbul 2014
- Gömeç, S.Y., Türk Kültürünün Ana Hatları, 3. Baskı, Ankara 2014
- Gömeç, S.Y., Türk Destanlarına Giriş, 2. Baskı, Ankara 2015
- Gömeç, S.Y., "Gıyaseddin Balaban ve Hükümdarın Görevleri", DTCE. Tarih Araştırmaları Dergisi, 35/59, Ankara 2016
- Gömeç, S.Y., Uygur Türkleri Tarihi, 5. Baskı, Ankara 2015
- Gömeç, S.Y., Türk Tarihinde Çingiz Hanlılar, Ankara 2017
- Gumilev, L.N., Hazar Çevresinde Bin Yıl, Çev. A.Batur, İstanbul 2001

- Gumilev, L.N., Hunlar, Çev. A.Batur, 3. Baskı, İstanbul 2003
- Herodotos, Herodot Tarihi, Ter. M.Ökmen, İstanbul 1991
- Huang, R., Çin Tarihi, Çev. A.Sönmez, 2. Baskı, İstanbul 2007
- İbn Haldun, Mukaddime, Çev. Z.K.Ugan, C. I, İstanbul 1989
- İnan, A., “Yasa, Töre~Türe ve Şeriat”, Türk Kültürü Araştırmaları, 1/1, Ankara 1964
- İnan, A., Makaleler ve İncelemeler, 2. Baskı, Ankara 1987
- Kafesoğlu, İ., Türkler ve Medeniyet, İstanbul 1957
- Kafesoğlu, İ., Türk Milli Kültürü, 2. Baskı, İstanbul 1983
- Kafesoğlu, İ., Bulgarların Kökeni, Ankara 1985
- Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi, C. III, Çev. B.Atalay, 2. Baskı, Ankara 1988
- Kırilen, G., Göktürklerden Önce Türkler, Ankara 2015
- Kitapçı, Z., Doğu Türkistan ve Uygur Türkleri Arasında İslamiyet, Konya 2004
- Köprülü, F., Türk Tarih-i Dinisi, Haz. M.Ergun, Ankara 2005
- Köymen, M.A., “Türklerde Demokrasi”, Milli Kültür, 1/6, Ankara, 1977
- Küçük, A-Tümer, G-Küçük, M.A., Dinler Tarihi, 6. Baskı, Ankara 2015
- Liu, M.T., Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-küe), I. Buch, Wiesbaden 1958
- Onat, A., 5. Asırda Kuzey Çin'de Kurulan Hsia Hun Devleti (M.S. 407-431), Doçentlik Tezi, Ankara 1977
- Orkun, H.N., Attila ve Oğulları, İstanbul 1933
- Ögel, B., Türk Mitolojisi, C. 1, Ankara 1971
- Ögel, B., Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi, C. I, Ankara 1981
- Ögel, B., “Büyük Hun İmparatorluğu ve Daha Önceki Devletler”, Tarihte Türk Devletleri, C. I, Ankara 1987
- Radloff, W., Sibirya'dan Seçmeler, Çev. A.Temir, Ankara 1976
- Radloff, W., Türklerin Kökleri, Çev. A.Ekinci-Y.

- Ünlü, C. I, Ankara 1999
- Rumlu Hasan, Şah İsmail Tarihi (Ahsenü't Tevarih), Çev. C.Cevan, Ankara 2004
- Sümer, F., Eski Türklerde Şehircilik, İstanbul 1984
- Şikarî, Karamanoğulları Tarihi, Konya 1946
- Turan, O., Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, C. I, İstanbul 1969
- Ubcini, H.A., 1855'de Türkiye, Çev. Ayda Düz, C. II, İstanbul (tarihsiz)
- Ulunay, N., Tarih Boyunca Türk Harp Sanatı ve Stratejisi I, Ankara 1986
- Watson, B., Record of the Grand Historian of China, Volume II, Third edition, New York 1968
- Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig, I, Metin, Haz. R.R.Arat, 2. Baskı, Ankara 1979

NİYAZİ YILDIRIM GENÇOSMANOĞLU'NUN ARDINDAN

Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu,
Gitti, öksüz kaldı şimdi destanlar,
Yüreğim paramparça gözlerim dolu,
Başıma yıkıldı bütün Kehkeşanlar.

“Serhat bellemeyin” diyordu Kars'ı,
Anlatırdı Kültegin'i, Baybars'ı,
Şi'rine nakşetti töreyi, harsı,
O gideli başsız kaldı kervanlar.

Kerküklüme sahip çıkan er idi,
Çelik iradeli gökçe ser idi,
“Vatan için yaşamalı” der idi,
Bilemez kadrini Türk'e yabanlar.

Türk illeri karaları bağlasın,
Doğu Türkistanlım yürek dağlasın,
Arşa varsın eninleri bu yasın,
Ağlasın şairler, yansın ozanlar,

Şairim, kalemim küsse yeridir,
Dillerim lâl olsa sussa yeridir,
Başıma bin efkâr bassa yeridir,
Kaynıyor içimde lavlar, volkanlar.

İbrahim SAĞIR

“ÇIPLAKOĞULLARI KARAKÜLÂH” KİTABI VE BÜNYAMİN MANTICI

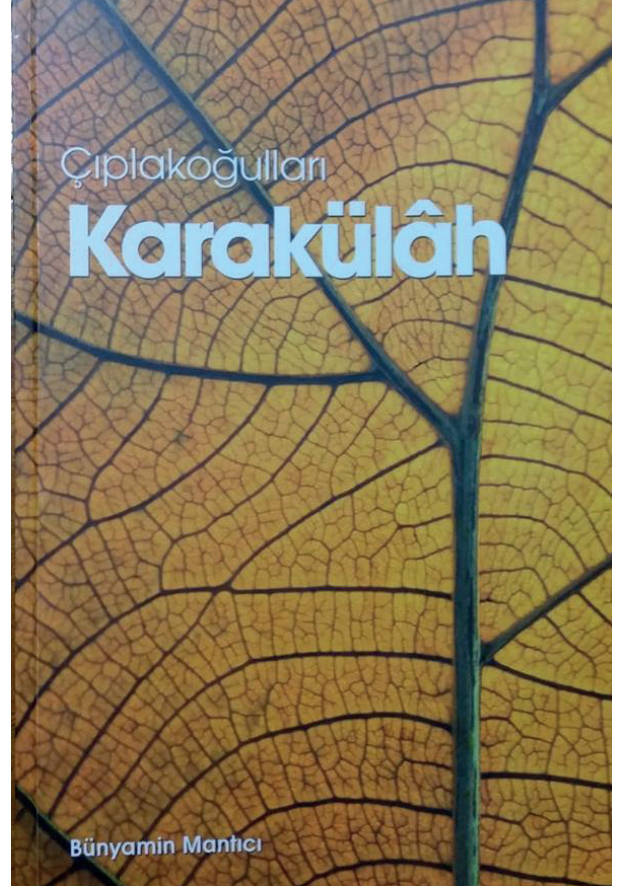
Mehmet GÖNEN

Sözlükte “ağaç” anlamına gelen şecere kelimesinin kökü şücur “bağlanmak, ihtilafa düşmek” manasınadır.⁵ Bir kimsenin veya ailenin, en uzak atalarından başlayarak kendisine kadar gelen bütün fertlerini gösteren ve daha çok ağaç resmi şeklinde yapılan çizelgeye *soy ağacı*, *soy kütüğü*, *silsilenâme denilmektedir*.¹¹ Aynı şekilde *Şecere*; Arap kültüründe kabilelerin soyunu inceleyen bilim dalı için kullanılan bir terimdir. Ensâb, “soy” anlamına gelen neseb kelimesinin çoğuludur. Bir görüşe göre yalnız baba tarafından, diğer bir görüşe göre ise hem baba, hem anne tarafından olan akrabalık bağına neseb denilir. Neseb, nüsbe ve nisbe kelimeleri, bir kabileye veya bir beldeye mensup olmayıda ifade eder.¹¹ Türklerde şecere tespitine büyük önem verilmiş, soylu bir aileden gelmek toplumsal üstünlük ve ayrıcalık kabul edilmiştir. Şecere alanında yazılmış eserlere bakıldığı zaman *Kaşgarlı Mahmut’un Divan-ı Lügati’t-Türk* adlı eserinden sonra Türklerin soy kütüğüyle ilgili yazılmış en önemli eser, Ebu’l-Gazi Bahadır Han’ın *Şecere-i Terâkime* adlı eseridir.⁵

Kaşgarlı Mahmut 1008 yılında dünyaya gelmiştir. Türkçe’nin Arapça’dan kelime haznesi ve anlam bakımından üstün olduğunu vurgulamak amacıyla *Divan-ı Lügati’t-Türk* adlı şaheseri, XI. yüzyılın ikinci yarısında kaleme almıştır. Eserde dilin zenginliğinin yanı sıra, çeşitli Türk kavimlerine ve Oğuzlara ait bilgiler mevcuttur.⁵

Kayseri’de *Garipçe*⁸, *Kuşcu*⁹, *Karakaya*³ ve benzeri köylerle/ mahalle ilgili yazılan eserlerde; ailelerin soy ağaçları çıkarılıp aile ileri gelenleri tanıtılıp, lakap ve soyadların nasıl verildiği, nereden geldiklerine dair bir çalışma yapılarak kısa sülale tarihçelerine yer verilmiştir. Kişilerde köklerini araştırma merakı her daim olmuştur. Ama çok az kişi bunu kitaplaştırmıştır. Aile tarihiyle ilgili müstakil çalışmalar şehrimizde yok denecek kadar azdır. Bu düşünceler ışığında Bünyamin Mantıcı ve kabilesi olan “*Çıplakoğulları Karakülâh*” isimli aile tarihini tanıtıma çalışalım.

Nisan 2017 yılında yayınlanan “*Çıplakoğulları Karakülâh*” kitabı muhteva olarak üç bölümde ele alınabilir. Birinci bölümde Karakaya’nın tarih,

kuruluş, göç ve tekrar yerleşme ile ilgili değerlendirme ve sözlü rivayetlere yer verilmiş. İkinci bölümde Çıplakoğulları ailesinin köklerini araştırmaya yönelik bir aile tarihçesi. Üçüncü bölümde ise yazar, hatıralarına ve şiirlerine yer vermiştir.

Eratna Sultanı Cafer Bey tarafından Seyyid İsa adına düzenlenen 788/1386 tarihli vakıflar nüshasında Karakaya, İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya göre Kırkkaya’dır.¹² Vakfiyenin 688/1286 tarihli Fevzi Okyay nüshasını yayınlayan, Erciyes İlahiyat Fakültesi emekli öğretim üyesi Kemal Göde’ye göre *Karakaya*’dır.² Halk arasında Karakaya “*Evlîyalar Diyarı*” olarak anılmaktadır. Başta Seyyid Halil Devletli olmak üzere 39 veli olduğu rivayet edilir. “*Halka hizmet, önderlik ve rehberlik etmiş, verdiği öğüt ve hayır dualarıyla toplumu daima doğru yöne yönlendirmiş bu insanlar halk arasında ermiş, yatır, keramet ehli, hak dostu, evliya gibi terimlerle anılır. Beldemizin manevi bekçileri, insanlara her zaman hizmet etmeyi kendilerine vazife saymışlar*”

Köyle ilgili bilgilerin çoğu şifahidir. Küçükmehtem Ağa'nın köyle ilgili teybe kaydedilen ilk sesli kaydı günümüze ulaşamamıştır. Köyün ilk yerleşim yeri Eskiköy'ün kayması dilden dile, kuşaktan kuşağa köy büyüklerince hala anlatılır. Çocukluğu köyde geçen Bünyamin Mantıcı kaşın yarılması, heyelan ve Eskiköy'ün yürümesini amcasından dinler.

Kadı Burhaneddin Ortaokulu son sınıfta Türkçe öğretmeni "Hayatınızda unutamadığınız bir olayı" yazınız diye ödev verir. Bünyamin Mantıcı tarlanın bayır ve öküzlerden birinin acemi olması sebebiyle kağını nasıl devirdiklerini kompozisyon şeklinde yazar. Bu çalışma, notu kıt olan hocadan dokuz alır. Yüksek not, Bünyamin Mantıcı'yı köyle ilgili bir şeyler yazmaya ta o zamandan cesaretlendirir.

Öğretmen okulu coğrafya dersinde hoca "Çevrenizdeki toprak kaymalarını yazınız" diye ev ödevi verir. Öğrenciler toprak kaymasını nereden bulacağız diye söylenirler. Ortaokulda ki köyle ilgili kompozisyon tecrübesinden güç alan Bünyamin Mantıcı coğrafya ödevini yazmaya başlar. "Köyün bulunduğu yer ile köyün kuzeyindeki Belen Yaylası aynı seviyede imiş. Şu an Belen Mevkii düz bir arazi ve köyün bulunduğu yerden 200 m. yüksekliktedir. Kızılırmak'ın daha kuzeyinde yaşayan Felahiye, Çukur ve Yozgat havalesinin yolcuları Kermelik Köyünden geçerek Belen Yaylası, Eskiköy, Doruklu (Zirve) ve Saracık üzerinden Kayseri'ye yaya ulaşırlardı. Yolcular gidiş-geliş güzergahında ki Tekkede (zaviye) konaklardı. Günün birinde yolcular şehre giderken şu anki kaşın başında yarıkları görürler. Yarıklara taş bırakırlar, dönünce taşın kaybolduğu görünce köylüye durumu bildirirler. Köylü, yarıklara ceviz cerekleri kor, onlarda kaybolunca kayma ve çökme olur. Köylü tedbirini aldıkları için can kaybı olmaz. Çöken yerlerde büyük kayalar açığa çıkar buranın adı Kaş'tır. Çöken yere de Kuruca denir." Coğrafya dersine gelen öğretmen "Köyündeki olmuş bir tabiat olayını sade bir üslupla ele almış. En önemlisi orijinal bir konuyu seçmiş, işte burası çok önemli çocuklar" diye derse başlar.

Kaşın yarılmasıyla ilgili farklı bir hikaye de şöyledir. "Belen Yaylası Kamışlı Mevkiinde bol su çıkardı. Koyunabdal, Gömürgen ve diğer köylerden Belen Yaylasına gelirlerdi. Köylümüz, yayla bize dar geliyor diye yaylacıları uyarırlar. Buna alınan yaylacılar suyun gözüne civa döker, aşağı giden suyun üzerine kirli yün

basar, saç parçalarıyla suyun gözünü kapatırlar. Tabana giden su zamanla Kaş'da çökme ve heyelana sebep olur." Bu olay muhtemel ki Kayseri 1717 depremidir. Eskiköy büyük hasar görür. Köylü civardaki meskene uygun yerlere göç etmek mecburiyetinde kalır. Halk bunu, Eskiköy'de yılandan duramamışlar göçmüşler tekrar yerleşmişler diye hala anlatır.

1835 de ikinci bir deprem daha meydana gelir. Sarıfakıl, Yalınayak, Ağcaseniç, Töslü gibi civar arazilere ve Akkışla, Himmetdede, Kalaba, Bünyan, Develi gibi yerlere göçülür.

1840'lar da şimdiki köyün olduğu yere yerleşilir. Köyün şimdiki bulunduğu yer Köşkeroğlu'nundu. Bu kişi çok zengindi "Ey ahali! Dağılmayın, fazla uzaklara gitmeyin, sizden bir karşılık beklemiyorum, gelin evlerinizi yapın" teklifi üzerine köylü yerleşmeye başladı. İlk ev yapanlar Tahtaoğlu ve Ulakali oğullarıdır. İbrahim Kâ'lar ve diğer ailelerde Caminin oraya sonradan ev yaparlar. Göçen ailelerin bir kısmı gittikleri yerlere yerleştiler, geri dönmediler.

Etiler M.Ö. 1200 yılında Persler tarafından yıkılınca kalan Etiler Akkışla ilçesi tarafında M.Ö. 800 yılında Tabal Krallığı kurmuşlardır. Köyün ilk kuruluşu Tabal Krallığı zamanında olmuştur. Karakaya'da bulunup Kayseri müzesine teslim edilen tabletlerden hareketle köyün Tabal Krallığının 24 prenslik merkezinden biri olduğu belirtilmektedir. Kaya oyma mezarlıklarından çıkan gözyaşı şişeleri Etiler'e aittir. Etilerden sonra köye Romalılar yerleşmiştir. Ören yerlerinde Roma dönemine ait madeni paralar çıkmaktadır.⁴

Köyde birçok mevkiide eski eserlere rastlanmaktadır.

Karakaya araziye hakim bir yerde, yolcuların gidiş-geliş güzergahında Danişmendli Seyyid Halil, Saruşeyhoğlu ve bir grup akrabalarının 1320- 1330 tarihlerinde Eskiköy'e yerleştiği Eratna Beyliği köyüdür. Seferberli den önce tekkesinde her gün 200 kişilik yemek pişirildiği rivayet edilir.²

Kuruca ve Yoncalıklarda ki sular hem soğuk, hemde içimi tatlıdır. Ne kadar içerseniz için dokunmaz. Yazın suyun gözüne bırakılan karpuzun biraz sonra çatladığını görürsünüz. Karakaya'nın bulunduğu yükselti 1500 m. dir. Bu sebeple havası temiz, sütü yağlı, tarım ürünleri lezzetlidir. Erciyes Dağı manzarası doyumsuzdur.

Karakaya'ya ilk gelenler kimler diye sorulduğunda; köy ileri gelenleri şu bilgiyi naklederler. “Köyümüze yerleşen ilk Müslümanlardan biri olan Hz. Ali ve Hz. Abbas'ın torunlarında İmam-ı Muhammed Zerguba Hazretleri Kayseri'ye gelir ve oradan Karakaya'ya çıkar. Buranın yüksek, havadar, şirin, suyu ve havası çok hoş bir belde olduğunu keşfeder ve buraya yerleşir.”

1970-1974 Kırşehir Öğretmen Okulu lise iki tarih dersinin konusu “IV.Murat'ın Bağdat Seferi” idi. Hoca dersi anlattıktan sonra sorusu olan var mı diye sordu. Bünyamin Mantıcı “Bizim köyde Seyyid Halil Devletli diye biri var. Onun IV.Murad Hüda-vendigâr ile ilgili bir hikayesi var uygun görürseniz anlatabilirmiyim?” der. Kayseri ve civarında yaygın olarak bilinen IV.Murad'ın Bağdat Seferine giderken Sarımsaklı Suyu kenarında mola verdiği, Seyyid Halil Devletli ile görüştüğü onun hayır duasını aldığı ve kerametine mazhar olduğu, Seyyid Halil Devletli Menkıbesi'ni anlatır. Buradan da anlaşıldığı gibi okul yıllarında köy ve köylüye olan ilgisi, sevgisi artarak devan etti. Gayretleri, çabaları görev yaptığı Hollanda'da ailesiyle ilgili “Çıplakoğulları Karakülah” isimli esere dönüştü.

Tahrir Defterlerinde Karakaya 1500 de köy, 1520 de Nahiye olarak kayıt edilmiştir.⁶ Köye ilk yerleşildiği 1320-1330 tarihlerinden 1500 yılına kadar Erkilet (Sırtsaray) Nahiyesine bağlı köy olarak belirtilmektedir.⁷ Osmanlı Yer Adları'nda Karakaya Nahiyesinin başlangıcı 1483-1530 yılları arasını göstermektedir.¹⁰ 1989 da Belde, 2014 de Mahalle olan köyümüzden Sarımsaklı Köyünün bir kısmı ve Burhaniye ile Kardeşler Köyleri Karakaya'dan ayrılma köylerdir.³ “Çoğunluğu Fransa'da olmak üzere 660 hane Karakayalı Avrupa'da ikamet etmektedir.”

Tanıtmaya çalıştığımız eserde “Türk toplumlarında soyağacı tutma geleneğindeki yetersizliğinin/ azlığının, Doğu toplumlarındaki sözlü geleneğin hakim olması, göçler, savaşlar, ve salgın hastalıklar nesillerin kopmasına sebep olduğu belirtilmiştir. Türk ve Müslüman toplumlarında kişinin nesebine değil, ahlak ve kültürüne önem verilmesi soy kütüğü tutma kültürünü geri planda bıraktığı vurgulanmıştır. Batı toplumlarında doğan çocukların kilise vaftiz defterine kaydedildiği” belirtilmiştir.

Osmanlılarda 1830/1831 genel nüfus tahririnden sonra yoklamalar yapılmıştır. Maliye, nüfus ve istatistik işlerine bakmak üzere Ceride Nezareti kuruldu.

1260 (1844) yılında askere alınanların sayılarını tespit etmek için genel nüfus sayımına gidildi. 1882, 1895 ve 1904 (Kadınlarda yazıldı) nüfus sayımları yapıldı.¹³

Çıplakoğulları Karakülah kitabında aile büyüklüğü ve eşleri, çocukları mümkün olduğu kadar resimleriyle birlikte, kısa hayat hikayelerine yer verilmiştir. Şecereelerde hep baba tarafı verilirken, bu çalışmada kadın tarafları olan Tahtaloğlu, İbrahim Kâ' ve Gözeni aileleri de mümkün olduğu kadar tanıtılmıştır.

Çıplakoğulları ismiyle çeşitli rivayetler söylenmektedir. 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi esnasında bazıları at üstünde Dicle ve Fırat Nehirlerini geçerken, bazıları da soyunarak geçmişler. Bunlara “Çıplakoğlu” denilmiş. Köyde bazı aile büyüklerince Yozgat-Şe-faatli Çıplak (Sarıkent) Mahallesinden geldikleri için bu adı aldıkları da söylenmektedir. Diğer bir görüşe göre Bozok Sancağı Akdağ Kazası, Kozan Köyünde yaşayan bir hane Çıplakoğullarıdır. Ayrıca Tarihçi Yusuf Halaçoğlu'nun Anadolu'da Aşiretler Cemaatler Oymaklar (1453-1650) eserinde Çıplakoğulları'nın Ege Bölgesi Aydın civarına yerleştikleri belirtilmektedir.

Pilavcı, Karakülah (Mantıcı), Kepçe, Kamacı, Çoban Ahmet, Beymehmet, Pembenin Osman lakaplı aileler Çıplakoğulları sülalesindedir. Dedeleri Ulakalı'nın Osmanlıda posta görevlisi olduğu sanılmaktadır. Aileden Karabey (Seyit Halil Mantıcı, 1930-2005) Kore Gazisi madalyasına sahip olup, vefatına kadar gazilik maaşını almıştır. El-Ezher mezunu Hacı Mehmet Mantıcı'da (1882-1955) avukattır.

Doruklu Köyünden İmam Efendiye rüyasında verilen dört takkeden (Külah) birisinin İsmail'e verilmesi istenir. İşaret edilen kişilere takkeler ulaştırılır. Takkenin renginden dolayı Ulakalı oğlu İsmail “Karakülâh” lakabı ile anılır. Ailenin soyad alma mevzuunda hayli ilginçtir. Nüfus memuru, Karakülah lakaplı İsmail'den gelen aileye “Size Mantıyı sevdiğiniz için Mantıcılar deniyormuş, soyadınız Mantıcı olsun, Necip Ağa'lara mantının yanında Pilav uygun, sizinki de Pilavcı olsun” der. Mehmet'e: “Mantı ile pilav var. Onları bölmek için kepçe lazım. Sizinki de Kepçe olsun” der. Kepçe soyadı Halıcıoğlu olarak değiştirilir. Kamacılar da Mantıcı soyadı verilir, daha sonra Ünlü soyadını alırlar.

Öğretmen Şair-Yazar Bünyamin MANTICI: 1955 Karakaya Köyü doğumludur. İlkokulu köyünde okudu. Babası İsmail Bey, oğlunu DDY parasız yatılı okulunda okumak için Sivas'a tayin oldu. 17 Eylül 1967 tarihinde Kayserispor-Sivasspor arasındaki futbol maçında çıkan olaylar sonucu 40 kişinin ölümü ve 600'den fazla kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan olaylar sebebiyle Sivas'a gidemedi. Tayinlerini Erzincan'a aldırıldılar. Orta bir ve ikinci sınıfı Erzincan Lisesi orta kısmında okudu. Babasının malulen emekliye ayrılması neticesinde, devlet parasız yatılı okullarında tahsil yapma hakkı sona erdi. Ortaokul üçüncü sınıfı Kayseri Kadı Burhaneddin okulunda tamamladı. Kırşehir Erkek ilköğretmen Okulu'ndan (dört yıllık) mezun oldu.

1974 de öğretmen olarak Diyarbakır-Kulp Konuklu köyüne atandı. Dört saatlik yaya yolculuğu ile görev yerine gidebiliyordu. 1974-1976 arası iki yıllık şark hizmetini tamamladıktan sonra tayini Kayseri-Bünyan Koççağız Köyüne çıkar. Askerlik sonrası 1978 de Develi-Kızık Köyüne tayin edildi. Kendi isteğiyle bakanlıktan izin alarak 1980 yaz tatilinde Hollanda'ya gzmeye gitti. Tekrar görevinin başına dönmek

istememesine rağmen elinde olmayan sebeplerden ötürü Türkiye'ye dönemedi. Bir buçuk yıl tekstil fabrikasında çalıştıktan sonra Zaandam şehrinde Türk çocuklarına Türkçe ve kültür dersleri vermek üzere Kasım 1981'de öğretmenlik görevine başlar.

1988 yazında Hollanda ve Türk öğretmenlerinden oluşan bir grupla Milli Eğitim Bakanlığı'nın Antalya'da düzenlediği hizmet içi eğitim seminerlerine katılarak, Hollanda'da ki Türk çocuklarının eğitim, uyum ve diğer sorunlarının en aza indirilmesi konularındaki çalışmalarda yer alır. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İktisat bölümünü bitirdi. Öğretmenlik görevinin yanında yaşadığı toplumun özellikle eğitim ve öğretim ile ilgili alanlarında, Türk toplumunun sorunlarıyla ilgilenmeyi kendisine borç bildi. Kendisi halen Amsterdam şehrinde ikâmet etmektedir.

Kaynaklar

- 1-AYVERDİ, İlhan (2008); *Misalli Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul, Kubbealtı*
- 2-GÖDE Kemal (1994); *Eratnalılar, TTK*
- 3-GÖNEN, Mehmet (2015); *Seyyid Halil Devletli ve Karakaya, Kayseri*
- 4-HACIPAŞAOĞLU, Şaban (2010); *Bünyan. Bünyan Bel. Kültür Yayınları*
- 5-İLLİYEV, Murat (2010); *Türk Tarihinde Şecere Geleneği: Türkmen şecereleeri örneği. Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi,*
- 6-İNBAŞI, Mehmet (1992); *XVI. yy. başlarında Kayseri. Kültür Müdürlüğü,*
- 7-KAHRAMAN, Seyit Ali (2009); *Karaman vilayeti Vakıfları, KBB,*
- 8-KILINÇER, Mehmet (2012); *Garipe*
- 9-KORKMAZ, Ahmet (2006); *Gelmiş Geçmiş ile Kuşcu, Laçin Yayınları*
- 10-SEZEN, Tahir (2017); *Osmanlı Yer Adları. BDAGM. Ankara,*
- 11-Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: 1995
- 12-UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı (1968); *Sivas-Kayseri dolaylarında Eratna Devleti, Türk Tarih Kurumu: Ankara,*
- 13-YÜKSEL, Ayhan (2013); *Tirebolu Kazası Nüfus Defteri. Arisanat Yayınevi*

KAYSERİ'DEN BİR EFSANE VALİ, AHMET MUAMMER BEY GEÇTİ

Hasan ÇİFTÇİ - Hüseyin ÇAVDAR

Zaman zaman adını duyduğumuz ve Seyyid Burhaneddin Tirmizi (d.1165-66-ö.1241) Türbesi'nin avlusunda mezarını gördüğümüz Ahmet Muammer Bey kimdi? Ne yapmıştı? Adına ne bir cadde, ne bir okul, nede bir mahalle vardı. Bizim hep merak ettiğimiz bu konuyu araştırınca modern Kayseri'nin kurucularından abide bir şahsiyetle karşılaştık. Bu konuda, Sayın Yrd. Doç. Dr Zübeyir Kars ile Sayın Neslihan Altuncuoğlu'nun Vali Ahmet Muammer Bey'i anlatan kitaplarına ulaştık.

(Vali Ahmet Muammer Bey)

İşte bu yazımızda sizlere, Kayseri'de 1909-1911 ile 1922-1923 yılları arasında iki dönem valilik görevinde bulunan Ahmet Muammer Beyi tanıtmaya çalışacağız.

Ahmet Muammer Bey üstün niteliklere sahip bir idareci, halk adamı ve eğitim sevdalısıdır. Hizmet verdiği yıllar, kısa süreli II. Meşrutiyet dönemi dışında savaşlarla geçen yıllardır. Bütün olumsuz koşullara karşın, başta Kayseri olmak üzere büyük başarılarla imza atan Ahmet Muammer Bey, yoksulluk ve sıkıntılar içinde 1928'de Endürlük Köyünde hayata veda ettiğinde, gazeteler "Çocuklarına yalnız adını bıraktı." diye yazacaklardır.

Bu değerli idarecimizi biraz yakından tanıyalım:

1- Ailesi ve Eğitimi

Ahmet Muammer Bey, 1874'te İstanbul'da doğmuştur. Babası Sivas Vilayeti Ceza Dairesi Reisi Mehmet Sami Efendi, Annesi Sabiha Hanımdır. Muammer Bey'in Zekayi ve Sezai adlarında iki erkek kardeşi daha vardır.

İlkokulu o zamanki ismiyle Sübyan Mekte-

binde, ortaokulu ise Drama Rüştiyesinde okudu. İstanbul'da, bugünkü Siyasal Bilgiler karşılığı olan Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'nin lise (idadi) ve yüksek kısımlarını okuyarak 1899 tarihinde pekiyi derece ile mezun olmuştur. İyi derecede Fransızcasının yanında Arapça Farsça ve Ermenice de bilmektedir.

1915 tarihinde kaybettiği ilk eşi Fatma Faike Hanım'dan, Kaya isminde bir kızı, Demir, İskender ve Yaşar adlarında üç oğlu vardır. İkinci eşi Vedia Hanım'dan da Turan adlı bir kızı olmuştur.

(Muammer Beyin Erkek Çocukları: İskender, Demir ve Yaşar)

2- Muammer Bey'in Görevleri

Ahmet Muammer Bey idarecilik hayatına 1899 yılında Sivas Maiyet Memurluğu ile başlamıştır. Başarılı Maiyet Memurluğu sonunda 1901 yılında doğudan gelen muhacirlerin yerleştirilmesinde sorunlar yaşanan Hafik, sonra da Aziziye (Pınarbaşı) İlçeleri Kaymakam Vekilliği görevini yürütmüştür.

Ahmet Muammer Bey 1902 tarihinde İç İşleri Bakanlığı (Dâhiliye Nezareti) tarafından yeni "Kaza" olan Kangal'ın ilk Kaymakamı olarak tayin edilmiştir. Burada hükümet konağı, okul yaptırmış, bölgenin güvenliği konusunda başarılı çalışmalar yapmıştır. Kısa bir süre Niksar Kaymakamlığında bulunmuştur. Ahmet Muammer Bey 1905 tarihinde Aziziye (Pınarbaşı) Kaymakamlığına başlamış, bu arada bir yıl kadar Vodina (Yunanistan) Kaymakamlığı yapmış, ikinci kez Aziziye Kaymakamlığına

getirilerek 1909'a kadar burada çalışmıştır. Muammer Bey Aziziye'de Çağlayan çevresini düzenleyerek dinlenme yeri haline getirmiş, yeni caddeler açılmış, Aziziye Camiini ve bir ilkokul (Mekteb-i İptidaiye) yaptırmıştır.

Muammer Bey Kayseri'de iki dönem mutasarrıflık yapmıştır. Bunlardan ilki 1909-1911, ikinci mutasarrıflığı ise 1922-1923 tarihleri arasındadır. 1911 yılında Kayseri Mutasarrıfı iken Adana Valiliğine atandı, bu göreve giderken yanına maiyet memuru olarak ilerde ülkeye ve Kayseri'ye büyük hizmetler yapacak Ahmet Hilmi Kalaç Bey'i de götürdü. Kayseri'de çok sevilmişti, uğurlayanlar O'na İncesu ve Yeşilhisar'a kadar eşlik ettiler.

Adana'da daha bir yılını tamamlamadan ayrılan Muammer Bey 1912 ve 1918 tarihlerinde aralıklarla Konya Valiliği yapmıştır. Konya'da atlı tramvayların çalışması, yeni yolların açılması, öğretmen okulunun temelini atılması, ziraata yönelik tesisler ile yetim ve öksüz yurtlarının açılması Muammer Beyin hizmetlerindedir.

Muammer Bey 1913-1917 yılları arasında dört yıla yakın bir süre, Amasya, Tokat, Şebinkarahisar Sancaklarıyla beraber 22 ilçesi, 65 nahiyesi olan Sivas Vilayeti'nde vali olarak görev yapacaktır. Sivas Hükümet konağına üçüncü kat ilave ettirecek, Cumhuriyet Meydanından Selçuklu eserlerine giden yolu açtırmış, Sivas'a ilk parkı yaptırmıştır. Erkek Sanat Enstitüsün atölye binasını yaptırtarak, öğretmen okulu binasının yapımını başlatmıştır. Askeri Hastane, Merkez Komutanlığı ve Kolordu binaları inşa ettirmiştir. Ayrıca Zara ve Yıldızeli'nde ilkokullar yaptırmış, sayıları yirmiyeye varan öksüz yurtları kurdurmuştur. Kendisi, Sivas Lisesi'nde (Sultani), Siyasi Tarih derslerine girmiş, azınlıkların eğitime verdiği önemi takip ederek, kurtuluşumuzun eğitimle olacağı görece okulluşmaya ve eğitime ağırlık vermiştir.

Vali Ahmet Muammer Bey, Sivas'ın Hafik Kazası'nda Osman Gazi büstünü, Kaymakam Nafi Beye diktirerek, Türkiye'de heykel diktiren ilk vali olmuştur. Muammer Bey, Sivas Valiliği süresince bir taraftan Ermeni isyanları ile uğraşırken, diğer taraftan olumsuz koşullara karşın ordunun iaşe temini konusunda büyük gayretler götürerek başarı sağlamıştır.

Kafkas Cephesinde gelişen olaylar ve Ermeni

isyanlarında stratejik bakımdan önemli bir konuma sahip olan Sivas'ta valiye büyük sorumluluklar düşüyordu. Vali Muammer Bey, Şebinkarahisar ve diğer Ermeni isyanları bastırırken uzlaşıcı tutumunu elden bırakmamış, Hükümetin yapmak zorunda kaldığı 'Sevk ve İskân Kanunu uygulamasında da yasaları titizlikle uygulayarak, sevk ve iskân edileceklerin yerlerine ulaşmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca savaş süresince cepheye giden ve dönen devlet büyüklerini Sivas'ta karşılamak, ağırlamak ve uğurlamak gibi bir sorumluluğu da vardı.

(Enver Paşa, Alman Genel Kurmay Başkanı ile Sivas'ta)

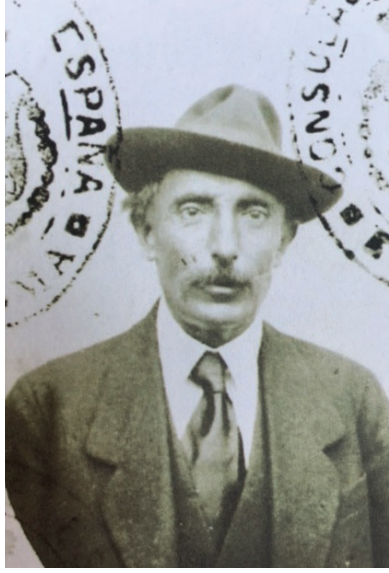
3- Muammer Bey'in Malta'da Sürgün Yılları

Savaşın sona ermesiyle birlikte İngilizler, sevk ve iskân kanunu uygulamasından sözde suçlu gördükleri asker ve sivil yetkilileri tutuklayarak Malta'ya göndermişlerdir. Gerçek amaçları, ilerde ortaya çıkacak ulusal direnişte etkin olabilecek kişileri saf dışı bırakmaktır. Ayrıca İstanbul Hükümeti de aynı mantıkla ileri gelen yönetici ve askerleri Bekirâğa Bölüğü adı verilen Harbiye Nezareti Cezaevine tıkkıyorlardı. 21 Ocak 1919' da tutuklanan Muammer Bey, 2 Haziran 1919 tarihinde eski Bakan, Milletvekili, Vali, Mutasarrıf, Kaymakam ve değişik rütbede askerlerle birlikte Malta'ya sürgün (tehcir) edilmiştir. Artık Muammer Bey, Malta'da, İngilizlerin elinde esirdir ve 2719 sürgün (tehcir) numarası ile yargılanmayı beklemektedir.

İngilizler içlerinde Muammer Bey'in de bulunduğu bir grubu, "Asayiş bozmak, Ermeni kırımını, Ermeni sürgünü, Ermenilere zorbalık" gibi sözde suçlarla yargılamak istemişlerse de, dayanaksız bu

iddialarla bir sonuç alamadılar. Mustafa Kemal'de bu haksız uygulamayı İngilizlerin aleyhine bir koz olarak kullanıyordu.

Malta'ya sürülmüş (tehcir) olan Türk Aydınları Ankara ile İngiltere arasında 30 Ekim 1921'de varılan bir antlaşma sonucu, İngiliz gemileri ile İnebolu'ya getirilerek serbest bırakıldılar. İçinde Vali Muammer Beyin'de bulunduğu kalabalık bir grup, ertesi günü, Kastamonu yoluyla Ankara'ya hareket ettiler. Bunun karşılığında Ankara elinde bulunan İngiliz esirleri serbest bırakıyordu.

(Malta'da sürgün Vali Ahmet Muammer Bey)

4- Muammer Bey Milletvekili

Malta'dan Ankara'ya gelen Muammer Bey, ikinci kez Kayseri Mutasarrıflığına tayin edildi. Zaferden sonra yenilenen meclis için İkinci Dönem seçimlere katıldı. Sivas Milletvekili olarak bir dönem sürecek vekillik yaşamı başladı. Sağlık, Memurların yargılanması, Ekonomi, İçişleri ve imar komisyonlarında çalıştı. İçişleri ve Memurların yargılanması komisyonlarında başkanlık yaptı. Meclisin tebriklerini Cumhurbaşkanı sunan heyette yer aldı.

Kaçak ve devre kaybı olan askerlerden vergi alınması hakkında bir kanun teklifi, iki önergesi ve değişik konularda altı konuşması vardır. Dönem sonunda 1927'de emekliye ayrılarak, çok sevdiği Kayseri'ye yerleşti.

5- Vali Ahmet Muammer Bey'in Kayseri'deki Hizmetleri

Osmanlı idari yapılanmasında "Kaza" ile "Vilayet" arasında "Liva"da denilen "Sancak"lar yer alıyordu. Sancakların başında "Mutasarrıf"lar bulunuyordu. Tazimattan sonra Kayseri önce Ankara Vilayeti'ne bağlı Sancak iken, 1914 tarihinde bağımsız Sancak statüsü kazandı. Ahmet Muammer

Bey, 31 Ekim 1909- 21 Haziran 1911 ile 3 Temmuz 1922- 16 Temmuz 1923 tarihleri arasında Kayseri'de iki devre Mutasarrıf olarak görev yapmış ve büyük hizmetlere imza atmıştır.

(Vali Ahmet Muammer Bey)

Ahmet Muammer Bey, devletin kendisine verdiği yetkileri kullanarak, Kayseri merkez, ilçe ve köylerinde okulların açılmasına büyük çaba harcamıştır. Muammer Bey görevde bulunduğu sürede, merkezde bir iptidaiye (İlkokul), bir kız rüştiye (Ortaokul), bir öğretmen okulu, köylerde 17 ilkokul, Develi'de 6, İncesu'da 2, ve Talas'ta bir ilkokul olmak üzere 29 okul açmıştır.

Ayrıca, savaşlar sonucu yetim ve öksüz kalan çocuklar için yurtlar ve yuvalar açarak onların eğitilmesini sağlamıştır.

Muammer Bey Kayseri'de ilk mutasarrıflığı sırasında, şimdiki Kültepe Parkı'nın açılması, Talas yolunun ağaçlandırılması, şehir içi mezarlıkların kaldırılması, şehrin içinde ve Talas yolu üzerinde bulunan ve çevreyi rahatsız eden deri işleme (Debağ hane) yerlerinin kaldırılması gibi önemli düzenlemeler yapmıştır.

Kayseri'nin ticareti Rum ve Ermenilerin elindeydi, mağazalarında iğneden ipliğe her şeyi bulmak mümkündü. Muammer Bey Türkler arasında şirketleşme ve ortak iş yapma kültürünü geliştirmek ve girişimcileri yönlendirmek amacı ile "İslam Suhulet Şirketi" kuruldu. Kayseri'de yeni mağazalar açılarak ticarete Türklerin varlığı ortaya kondu. Kayseri ticaret hayatının temelleri atılmış oldu. Ayrıca üretici ile tüketici arasında yer alan aracılıları oradan kaldırarak malların ucuzlamasını sağladı.

Kayserili gençlerin hazırladığı “Nasıl oldu” oyununa Muammer Bey, şehrin ileri gelenleriyle birlikte hocaların da katılmasını sağlayarak, tiyatro konusunda halkta olumlu bir izlenim yaratılmasını sağlandı. Kayseri’de çıkartılan ilk Türk gazetesi, Vali Ahmet Muammer Bey zamanında yayınlanan, fiyatı 10 para olan, haftalık Erciyes Gazetesi’dir. İlk sayısı 29 Ağustos 1910 tarihinde çıkmıştır.

Kayseri’de ilk Türk Ortodoks Kilisesi Kongresi’nin toplanması da Ahmet Muammer Bey’in öncülüğünde gerçekleşmiştir. Bu kongre sonunda: Fener Patrikhanesi ve başkanı kaldırılarak, yerine Kayseri’de bağımsız bir Türk Ortodoks Patrikhanesi kurulacaktır. Papa Ef-tim, Anadolu Ortodoks Kiliselerinin Umum Vekilliği ve Murahhaslığı payesi verilecektir. Böylece, Fener Patrikhanesinden ayrılıp, kendi bağımsız Kiliselerini kurarak, Osmanlı Hükümeti yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine bağlı olmayı düşünüyorlardı. Görüldüğü gibi Ahmet Muammer Bey, milli birlik ve bütünlük konusunda kendileriyle aynı görüşü paylaşan ve aynı amaçla mücadele eden Türk Ortodokslarının yanında yer almıştır.

Muammer Bey göreve başladığı günden itibaren eğitim konusu O’nun en öncelikli davası olmuş, halkı bu konuda yönlendirerek eğitim kurumlarının yaygınlaşmasını sağlamıştır. Muammer Bey, Kayseri Mutasarrıfı iken milli duyguları canlandırmak, at ırkını ıslah etmek ve Donanma Cemiyetine yardım toplamak

amacıyla Hürriyet Tepesi mevkiinde at yarışı, güreş ve yaya koşusu gibi spor dallarında yarışlar düzenlemiştir.

Muammer Bey, Organize Sanayi’nin kurulduğu, Saz denilen 7500 dönümlük geniş araziye 25’er dönümlük 200 hisseye ayırarak, her sene 250 ağaç dikmek koşuluyla halka dağıtımını yapılmıştır. Böylece topraksız topraklandırarak ülkesinde kiracı durumunda ve bir karış toprağı ve başını sokacak bir damı olmadan vatanseverlikten bahsetmenin anlamsızlığına dikkat çekiyordu.

6- Vali Ahmet Muammer Beyin Ölümü ve Düşündürdükleri

Muammer Bey hastadır. İlk eşi Faike Hanım’da veremden ölmüştür. Eşinin vefatından bu yana O’da verem mikrobi taşımaktadır. III: Dönem milletvekilliği seçimlerine katılmayarak emekliye ayrılır.

Muammer Bey, çok sevdiği ve yeni vilayet olan Kayseri’ye yerleşmek ve ömrünün geri kalanını bu şehirde geçirmek istiyordu. Kayseri’nin Talas İlçesi’nin Endürlük Köyü’nde Turan Ağa adlı bir köylü ile dostluğu çok iyi idi. Endürlük, Erciyes’in kuzey eteğinde, imar edilmiş, havası güzel bir köydü, şifa umuyordu. Bu arada ikinci eşinden boşanmış ve yalnızdı. Çok çalışmıştı, dinlenmek istiyordu. Artık çocuklarıyla ve yoksullukla baş başaydı. Yardım kabul etmezdi, onuruyla yaşamak prensibiydi. O, hep veren, dağıtan, koruyan ve kollayan olduğu için tersini düşünemiyordu. Bir miktar toprak aldı ve borçlandı. Çocuklarının bazıları eğitimleri nedeniyle yanında değildi.

Vatanı için, milleti için ömrünü feda eden ve hep onuruyla yaşayan Muammer Bey, hastalık, hasretlik ve yoksullukla mücadele ediyordu. Tuttuğu not defterinden şu satırları okuyoruz: “Bu sene her şeyimiz noksan. Ekmek yapmak için un yok, odunumuz yok. Bugün biraz, batmanı on kuruştan odun aldılar, kırdılar..Dün rahatsızdım, yattım, az uyudum. Hiçbir yere çıkamıyorum, kimse de gelmiyor... Evimizin pence-releri noksan. Yalnız bir odanın camı var. Ne yapalım? Paramız yok. Ancak ekmek almağa paramız yetiyor”.

(Ağırnas İttihat ve Terakki Mektebi. Valinin teşviki ile Ağırnaslı Mustafa Bey tarafından 1909-1911 yılları arasında yaptırılmıştır)

Sivas ve Kayseri’de kimsesiz çocuklara, iş yurtları kurarak onlara şefkat ve merhamet kanatlarını indirerek onları birer yararlı insan yapan, kendi çocuklarına başlarını sokacak birer dam bırakmayı, yüksek değerlerine feda eden bir vali ve milletvekili ile karşı karşıyayız.

Not defterinde son satırları: “ Gece hiç uyuyamadım. Hastalık. Yalnızlık da fena.. Hastalığın neticesinden korkmuyorum. Çalışmamaktan korkuyorum.”

Muammer Bey’in 1874’de İstanbul’da başlayan yaşam yolculuğu, 18 Kasım 1928’de Endürlük’te sona erdi. Büyük bir cenaze töreni düzenlendi. Büyük ve itibarlı cenazelerin özel suretle konacağı Seyit Burhaned’din Mezarlığı’ndaki türbenin avlusuna defnedildi. Uzun süre bakımsız kalan mezarı, Kayseri Belediye Başkanlarından Mehmet Çalık tarafından yenilenmiştir. Kayseri’de bu efsane valinin adına ne bir mahalle nede bir okul vardır. İster istemez insanın aklına, koca Neyzen’in şu dörtlüğü geliyor:

*Sağlığında nice ehl-i hünerin,
Bir tutam tuz bile yoktur aşına.
Öldürürler evvel O’nu açıklıktan,
Sonra bir türbe dikerler başına.*

Kayseri’de Seyyid Burhanettin Hazretleri Türbesinin önündeki Mezarı (Kütüphanesine Kayseri’den Adana Valiliğine atandığında düzenlenen Hizmet ve Beraat-i Zimmet Mazbatasında yer alan takdikar ifadeler yazılmıştır.)

GÖNÜL

Bir zaman listenin en başındaydı
Sonra üstten düştü, alt oldu gönül.
Sadakatsizlikten, vefâsızlıktan
Yıkıldı sürekli alt oldu gönül!

Bazen sevgiye aç bazen tok oldu
Bazen darmadağın bazen yok oldu.
Yeni baştan doğdu, temiz-pak oldu,
Çok defa saf kaldı, salt oldu gönül.

Hep çaba sarf etti, hep zahmet gördü
Zirveye tırmandı, rekâbet gördü.
Çok vizyonda kaldı, çok rağbet gördü,
Şimdi rafa kalktı, kült oldu gönül.

Bu gönül şarkıydı, güldü, idildi
Kadir bilenlere yüksek ödüldü.
Değer bilmezlere takdim edildi
Ellerde dolaşan şilt oldu gönül.

Ehildi, etkindi sanat yönünde
Yetkili “müdür”dü aşkın yanında
Emekli edildi ve en sonunda
Bir işe yaramaz halt oldu gönül!..

Hikmet NAZLI

ŞEHİTLERİMİZE...

Çatladı artık sabır taşımız,
Acıyla buğulandı aşımız,
Bu yollarda, ağardı saçımız
Söyleyin yarına gün nasıl doğacak!
Hangi ana saçlarını yolacak.

Yolumun solunda, sağında;
Şu vadiye, ovaya hakim dağında
En ıssız bilinen vatan toprağında
Çılgınlıklarım yankılansın derim
Yüreğim huzura bilensin derim

Vatan toprağı şehidine ağlar
Bulutlar çisi İçisil çağlar
Kırık gönüller, sanki virane bağlar
Yetti artık bu kadar ihanet!
İnsan katleden ellere lanet...

Bedrettin KELEŞTİMUR

“BARBAR, MODERN, MEDENÎ” KİTABI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

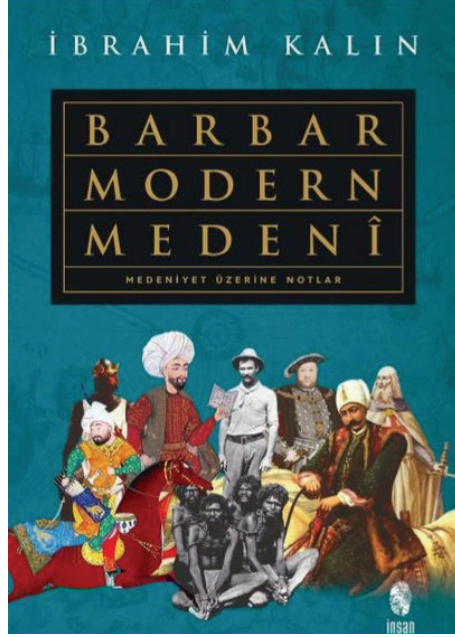
M. Nihat MALKOÇ

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreter Yardımcısı ve Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü olarak tanıdığımız İbrahim Kalın, iyi bir akademisyen ve iyi bir tarihçidir. Kendini iyi yetiştiren ve birikimlerini ilgili kitlelerle paylaşmayı seven Kalın, bugüne kadar adından söz ettiren güzel çalışmalara imza atmıştır. “İslâm ve Batı” (İsam Yay. 2007) kitabıyla Türkiye Yazarlar Birliği 2007 Fikir Ödülünü kazanmıştır. “Akıl ve Erdem (Türkiye’nin Toplumsal Muhayyilesi)” (Küre Yay., 2013), “Ben, Öteki ve Ötesi (İslâm-Batı İlişkileri Tarihine Giriş)” (İnsan Yay, 2016) adlı kitaplarıyla da tarih ve medeniyetle ilgilenen kesimlere farklı bakış açıları kazandırmıştır.

Görünen o ki Doç. Dr. İbrahim Kalın, çok yoğun bir devlet mesaisi içerisinde, asıl alanı olan tarihçiliğini de yepyeni eserlerle taçlandırmaktadır. Son olarak kaleme aldığı “Barbar, Modern, Medenî (Medeniyet Üzerine Notlar)” (İnsan Yay., Kasım 2018) adlı kitabı bunun mücessem örneğidir. 300 sayfadan meydana gelen kitap, özgünlüğüyle dikkat çekiyor.

İnsan Yayınları tarafından yayımlanan “Barbar, Modern, Medenî (Medeniyet Üzerine Notlar)” adlı kitap 2018 yılının sonunda okurlarıyla buluşmuştu. Entelektüel kesim tarafından ilgiyle karşılanmıştı. Söz konusu kitap 12 sayfalık bir “Giriş”le birlikte 10 bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde “Medeniyetlerin Ortaya Çıkışı: Tarih ve Kavram”, 2. bölümde “Kriter Sorunu: İllellik, Barbarlık ve İlerleme”, 3. bölümde “Medeniyet ve Modernite”, 4. bölümde “Medeniyet ve Tarihin Akışı”, 5. bölümde “Sömürge Aracı Olarak Medeniyet”, 6. bölümde “Dünya Görüşü ve Varlık Tasavvuru”, 7. bölümde “Medeniyet, Düzen ve Özgürlük Sorunu”, 8. bölümde “İslâm Medeniyeti ve Bilgi Tasavvuru”, 9. bölümde “Sanat ve Medeniyet: Güzellik İlmine Giriş”, 10. bölümde “İki Medeniyet Düşünürü: Farabî ve İbn Haldun” başlıkları altında tespit, teşhis ve analizlerde bulunulmakta, buna ilâve olarak da makul ve mantıklı çözümler getirilmektedir. Yazar İbrahim Kalın “Son Söz Yerine” kısmında genel bir değerlendirme yapmaktadır. Onu takip eden bölümde 17 sayfalık geniş Kaynakça’ya yer verilmektedir. Kitabın sonunda ayrıntılı bir “İsim ve Yer İndeksi” yer almaktadır.

“Barbar, Modern, Medenî” kitabında medeniyet, modernlik ve barbarlık kavramlarına Müslümanca yaklaşıyor. Belli başlı “izm”lerin gölgesine sığınılmı-

yor. Bu bakış açısı, kitabı daha insancıl ve kucaklayıcı kılıyor. Kalın, kitabının “Giriş” kısmında birbiriyle bağlantılı şu düşüncelere yer veriyor: “Bugün Batı’nın medeniyet adına söyleyecek sözü tükeniyor. İslâm dünyası ise söyleyecek

sözünü arıyor...Sözün, mananın ve kıymetin yerini fayda, işlev, kâr ve çıkar alıyor. Madde âleminin içinde kısır bir döngüye dönen teknolojik ilerleme, insanlığın büyük medeniyet yürüyüşü olarak takdim ediliyor...Medeniyetin özünü teşkil eden medenilik, insanın kendine ve evrene karşı takındığı ahlâkî ve insanî tutumları şekillendiren bir değerler manzumesidir. Medenî olmayan toplumlar, medeniyet kuramazlar. Kurdukları şey medeniyet değil, ancak bir maddî teknolojik tahakküm aracı olabilir...Kendi medeniyet, hayat, tefekkür ve estetik değerlerine sahip olmayan bir İslâm dünyasının ne kendi sorunlarına sahip çözümler üretebilmesi ne de insanlığa bir katkı sunması mümkündür.”

Doç. Dr. İbrahim Kalın’ın “Barbar, Modern, Medenî” kitabı kolay okunan bir eser değil. Cümleler derin anlamlar içeriyor. Anlamak için birikim, emek ve gayret gerekiyor.

Medeniyet, modernlik ve barbarlık kavramlarına farklı açılardan bakmak için bu zor; ama keyifli okuma yolculuğuna çıkmazı tavsiye ederim. Tembel okuyucu değilseniz kitabı bitirmeden yerinizden kalkamayacak, kitabı okuduğunuza asla pişman olmayacaksınız.

Üzerinde birçok medeniyetleri barındıran ve bugün Türkiye Cumhuriyeti olarak üzerinde yaşadığımız Anadolu Yarımadası'nda binlerce yıldan beri farklı etnik kökene dayanan onlarca, yüzlerce halk bazen olumlu, bazen olumsuz yan yana yaşadılar. Büyük devletler kurdular. Görkemli uygarlıkları paylaştılar, birbirlerinden etkileşerek el ele Anadolu Uygarlıklarını sabırla üst üste koymayı başardılar.

Ülkemizde eski Anadolu Medeniyetlerini öğrenmeye yönelik çalışmalar yapılıyor. Böylece her yıl yapılan kazılar sonucu geçmişin gizemi yavaş da olsa çözülüyor.

Buradan anlaşıldığına göre Anadolu Uygarlıklarının eskiliği ve renkliliği Avrupalı gezginlerin, araştırmacıların dikkatini çekerken Osmanlı Devleti'nin bu alandaki vurdumduymazlığı onları bu topraklarda çok etkin kılmış, İstanbul'dan fermanı alan Avrupalı müzeciler Anadolu'nun dört bir yanına dağılarak ellerinde kazma kürek ne buldularsa kıymete değer alıp ülkelerine götürmüşlerdir.

Modern Türkiye arkeolojisinin temelleri Atatürk tarafından 1931 yılında Konya'dan Başbakan İsmet İnönü'ye çektiği; "Memleketimizin her tarafında emsalsiz defineler halinde yatmakta olan kadim (eski) medeniyet eserlerinin ileride tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmi bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap bir hale gelmiş olan abidelerin muhafazaları için müze müdürlüklerine ve hafriyat (kazı) işlerinde kullanılmak üzere Arkeoloji Mütahassısları'na kati lüzum vardır." şeklindeki telgrafı bu yönde atılmış en önemli adımdır.

Aynı yıl Türk Tarih Kurumu, bundan dört yıl sonra da genç arkeologları yetiştirecek Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulur. Bunu İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Arkeoloji Kürsüsü ve Enstitüsü izler.

O tarihlerde arkeoloji eğitimi için yurt dışına çok sayıda öğrenci gönderilir.

Ayrıca Nazi Almanyası'ndan kaçan bilim

adamlarına kucak açılarak arkeoloji biliminin gelişmesi sağlanır.

İnsanlar ülkemizdeki adı ile Yontma Taş Devri olarak bilinen Paleolitik Çağ (Eski Taş Çağı) döneminde kayaaltı ve mağaralarda yaşamışlardır. Geçimlerini avcılıkla ve toplayıcılıkla sağlamışlardır. Daha sonra çalı çırpıdan ve hayvan postlarından yaptıkları barınakları kullanmışlardır.

İnsanlık tarihinin en uzun bölümünü oluşturan Yontma Taş Devri; alt, orta ve üst olmak üzere üç ana bölümde incelenir:

A. PALEOLİTİK ÇAĞ; mağaralar ve avcılar (YONTMA TAŞ DEVRİ)

1. Alt Paleolitik (Eski Taş Devri)

Günümüzden 400.000 yıl kadar önce başlamış.

2. Orta Paleolitik Çağ

(G.Ö. Günümüzden Önce) 92.000-110.000 yılları

3. Üst Paleolitik Çağ (G.Ö. 30-40 bin yıl önce)

B. MEZOLİTİK ÇAĞ; Ara Taş Dönemi

C. NEOLİTİK ÇAĞ; Köyler ve Köylüler (Cilalı Taş Devri)

1. Çanaksız Çömleksiz Çağ

2. Erken Neolitik Çağ

3. Geç Neolitik Çağ

D. KALKOLİTİK ÇAĞ; Örgütlenen Köyler (Bakır-Taş Çağı)

1. Erken Kalkolitik Çağ

2. Geç Kalkolitik Çağ

E. İLK TUNÇ ÇAĞI; Kaleler ve Beyler

1. ORTA TUNÇ ÇAĞI; Persler ve Tüccarlar

2. SON TUNÇ ÇAĞI; Hitit İmparatorluğu

F. DEMİR ÇAĞI; Anadolu Devletleri

Anadolu Yarımadası'nda yaşayan medeniyetlerin altında yatan bu gerçekliğin ışığında insanın yaşam evresinde var olan gelişimin günümüze taşınmasında bilimsel olarak yapılan arkeolojik kazıların önemi yatsınamaz.

Neolitik Çağ'da köyler ve köylüler incelenirken çağımızın sosyal ve ekonomik düzenin temelini oluşturan Neolitik Çağ (Yeni Taş) Dönemi'nde ülkemizdeki adıyla Cilalı Taş Devri insanlığın kültü-

rel gelişimindeki en önemli süreç olmuştur. Çünkü bu süreçte insanın yaşam ve geçim tarzı köklü değişikliklere uğrayarak, günümüz uygarlığının temeli atılmıştır. İlk kez yakın doğuda gelişen bu dönem bazen Neolitik Devrim (Tarım Devrimi) olarak nitelenir. Oysa bu gelişim gerçek bir devrim gibi birden bire olmamıştır. Yaklaşık olarak İ.Ö. 10500-7000 yılları arasında yavaş yavaş ve sürekli evrim sonucunda olgunlaşmıştır.

Turan (Dimitre) vadisindeki mağara ve yerleşim bölgesinden görünüm

Köyler ve köylülerin yaşam biçiminde tahıl, bitki ve hayvan türlerinin yabanıl olarak bilinmesi sonucu mağara döneminin avcılık koşulları giderek değişti. Böylelikle avcılık ve besin toplayıcılığının yerini önce yerleşik düzene geçiş, sonra da çiftçilik almaya başladı. İklim koşullarının değişmesi sonucu dağınık halde yaşayan insanlar giderek su kaynaklarının yakınında, özellikle vadi tabanlarında toplanmaya başladılar.

Yavaş yavaş doğaya uyum sağlayarak becerisini artıran insan karanlık ve nemli mağara oyuklarına sığmaz duruma geldiğinden yaşam için yeni keşifler aradı, önce bulunduğu coğrafyanın verilerine göre güneşte kurutulan çamurun sağlamlığını öğrendi. Sonra yumuşak taşların yontulmasını öğrenerek bunlardan duvarlar örüp yerleşik düzende konutlar yapmaya başladılar. Yavaş yavaş mağaraların dışına taşıldılar. Böylelikle günümüz köy ve şehirlerinin yani uygar yaşamın ilk adımları atılmış oldu.

Anadolu coğrafyasının her taşının altında bir tarih yatar. O nedendir ki Türkiye büyük bir açık hava müzesi olarak tanımlanmıştır.

Bu gerçeklerin ışığı altında merceğimizi yaşam alanımız olan Kayseri'nin tarihindeki Kültepe'ye çevirirsek;

Hatti Beyliği'nin merkezi olan Kaniş, Kültepe Höyüğü'nde Anadolu Medeniyetlerini yaşamış tüccarlar ve yerli halk çevresi güçlü surlarla kuşatılmış, çapı üç kilometreyi bulan yaşam yerlerinde yani Kültepe'de 1948 yılından beri yapılan kazılarda Asurlu tüccarlar hakkında oldukça yoğun bilgiler elde edilmiştir.

Gözlerimizi Kültepe'den çevresine yoğunlaştırdığımızda Kayseri Melikgazi İlçesi Koramaz Vadisi'ndeki iç vadilerde eski mağarada yaşama ve daha sonraki yerleşik düzen köyleşme ve kentleşme yaşantısını birlikte görebiliriz.

Mağara ve mağara içi Turhun Taşı görünümü

Koramaz Vadisi'ndeki Turan Mahallesi'nin sınırları içerisinde olan Mançur Vadisi, Turan-Ağırnas arasındaki vadide ve Antik Köy Dimitre (eski Turan) vadilerindeki mağaralar halen keşfedilmeyi beklemektedir. Dimitre Vadisi'ndeki antik köydeki her evin içerisinde bir mağara olduğu, mağaraların sonlarına havasızlıktan dolayı ulaşılamadığı bilinmektedir.

Mançur Vadisi'nde ve Kızıl Kaya'da kırmızı sert yüksek kaya yamaçlarındaki mağara girişlerinden sonra bulunan Turhun Taşları (yuvarlak sert taştan kapı) açılmadığından arkasında ne olduğu bilinmemekte, söylenene göre 200-250 metre uzunluğunda mağaraların bulunduğu sanılmakta ve buralar sit alanı olduğundan izinsiz dokunulamayacağı bilinmektedir.

Ayrıca Koramaz Vadisi'nin Turan-Ağırnas arasındaki Gürcü İnlere (mağaraları) mağara yaşamını en iyi anlatan örneklerdendir. (Kayseri'nin çok yakınında bulunan bu tarihi değerler, üzülerken belirtmeliyim ki, turizme kazandırılmamıştır. Erciyes Üniversitesi'nin bu konudaki çalışmalarını da takdirle izliyoruz.)

Neolitik Çağ'ın köyler ve köylülerinde mağaralardan, mağara dışına taşan yapılaşmaya örnek olarak Yontma Taşı verilebilir. Turan ve Ağırnas yöresinde bulunan doğal kesme taşın işlenmesi ile yöreye has özel mimarili evler yapılmıştır. Bu kesme taşlar doğadan çıkarılırken yumuşaktır, güneşle teması halinde sertleşerek uzun yıllar kalıcılığını korur. Mağara döneminden çıkışta yöreye has kesme taş işçiliğinin yörede bıraktığı izlerde birçok sanatkar yetişmiştir. Buna en büyük örnek; Ağırnas doğumlu Osmanlı'nın baş mimarı Mimar Sinan'dır.

Dimitre vadisindeki eski Turan yerleşimindeki yapılaşmaya bir örnek

Bugün Gesi'de ve Ağırnas'da 1910 yılında Turanlı Yunus Bekir tarafından yaptırılan ve Mimar Sinan eserlerini anımsatan eserler bulunmaktadır. Bu döneme ait bir örneği de Turan'da yapılan ve yakılarak yok olan ilkokuldur. İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar Kayseri maarif encümeni olan Yunus Bekir Bey tarafından Kayseri ve köylerine bir çok eser kazandırılmıştır.

Yunus Bekir 1910 yılında Kayseri'de Türkçe olarak yayın yapan ilk gazete olan Erciyes Gazetesi'ni çıkarmış, Dimitre olan köyünün adı 1916 yılında Padişah Sultan Reşad'ın fermanı ile Turan olarak değiştirilmiştir.

Böylece antik köy Dimitre'den Turan'a bir yol açılmıştır.

Yolunuz açık olsun Turanlılar ve Turan'a gönül verenler.

Kaynaklar:

1. Prof. Dr. Veli Sevin, Anadolu Arkeolojisi, DER Yayınları, 2015.
2. Gökhan Coşkun, Anadolu, Arkeoloji, Zaman ve Mekan, Bilim Kültür Sanat, 2017.
3. Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, Phoenix, 2017.

DOĞDUKLARI YERDE DOYANLAR

Bulutlar gibi dağılırlar
Yaşam için gurbetin şehirlerine
Zevkine varırlar yaşamın
Doğdukları yerde doyanlar.

Bir fazla, bir eksik olur
Dünyanın tatasından habersiz
Hiçbir şeyden şikayet etmezler
Doğdukları yerde doyanlar.

Çalışır yorulur, döner oturur
Köy kahvesinin ağaç sandalyesine
Sohbet eder, kafayı dağıtır
Doğdukları yerde doyanlar.

Deli akan ırmak kenarına oturur
Çıplak ayağını salar dereye
Soğuk suya düş bırakır
Doğdukları yerde doyanlar.

Gurbette iskan edenler
Sılayı andıkça ah çekerler
Acıyı bal ederler
Doğdukları yerde doyanlar.

Hasta olur, anılarla yetinir
Şifa olur, sıladan gelen haber
Kalan ömrünü mutlu bitirir
Doğdukları yerde doyanlar.

Şaban AKSOY

EY GECE

Ben şiiri geceleri yazarım.
Bu yüzden hep karanlığa sor beni
Bilsen zaman zaman nasıl dolarım
Taştığım o zor anlara sor beni
Ey gece nelere şahitsin söyle
Köpekler korkutuyor mu seni de
Bebeklerin daha mı çok ağlıyor
Kimler yaktı o canını senin de
Dile gelince sen neler söyledin
Dök yine içini ben anlatayım
İlham verirdin hep ,muhabbetliydin .
Şimdi suskunsun sen, ben haykırayım.

Zeynep YOLDAR

9-12 yaşlar insan hayatının şekillenmesinde çok önemlidir. Burda edinilen korkular, kaygı ve saplantılar bütün bir ömrü etkiler, şekillendirir, yönlendirir.

İlkokul sınıf 4 ...Öğretmen, “kağıtları çıkarın, yaz tatilinizi nasıl geçirdiğinizi yazın” dedi.

Koskoca sayfada;

“Sabah kapalı çarşıdaki dükkana gittim açtım. Akşama kadar çalıştık. Akşam, dükkânı kapattık, babamla beraber İçeri Şardaki evimize geldik. Tatil böylece gelip geçti” Toplam dört cümle.

Arkadaşları öyle bir anlatıyorlar ki, sayfalar dolusu. Köye gitmişler, ata, eşeğe binmişler, koyun kuzu gütmüşler, çiçek toplamışlar, vs. Neler neler. Onun not 2. diğerlerinki 8, 10

Akşam eve gelince babasına; “bizim köyümüz yokmu” der

“Yok oğlum” Dedemin falan. “Yok oğlum yok, bizim hiç köyümüz olmadı ki.” Diyip geçer babası, dinlemez bile.

Bu zayıf not onu çok üzer. Ben de köylü olsaydım sayfalarca yazardım, diye içinden geçirir. Gelecek sene ne olacak. Öğretmen; “iyi yazı yazamayanı mezun etmem” diyor. Peki, köylü nasıl olunur?

Olanları, gerçek abisi gibi sevdiği, saydığı eniştesine anlatır. Eniştesi; “Lan sen iste yeter ki, bizde köyü şehrin ortasına getiririz” der. Sahabiye mahallesinde, şehrin tam ortasında, tavuk bile yetiştirirler. Kayseride, 1968 de tarım dersi kitaplarından esinlenerek ilk fenni arı kovanını yaparlar. Piyasaya da, sürerler. Arıcılar o zaman ilgi göstermez.

Babası, “Oğlum ne uğraşıp duruyorsun, işte hazır kurulu düzen. Gel ticaretimize bakalım” der. O, muhalefet ve inat dönemine saplanıp kalmıştır. İnada okuyacaktır. Biz genellikle muhalefet ve inat dönemine saplanmış kalmış bir toplumuz. Oku derlerse okumaz, okuma derlerse inada okuruz.

Bir ülkenin eğitim sistemi, bilmece olmuş, rant kazanç kapısına dönüşmüş ise orada gerçek öğretim yapılmaz eğitim yapılır. İnsanlar eğilir, bükülür. Böyle eğitimlerde; kurallara uyarak biryerlere varılabilir. Çıkan ürün; doktor olmuş odun, hakim olmuş odun, mühendis olmuş odun, aydın olmuş odun vs. örnekler çok. Böylece birçok makamda odunlar görülür. Böyle toplumlarda liyakattan, başarıdan hiç bahsedilemez.

Anne, baba ve eğitimciler; zamanla herşey bir yol buluyor. Çocukların yolunu açıp, engel olmamak la-

zım. “Sen fencisin”, “sen sözelcisin” bu da ne? İyi gibi gözüken, altı boş bir görüş. Sen genel eğitimini eşit olarak ver. Yap imtihanını. Herkes herşeyi aynı miktarda kavrayamaz anlayamaz. Yine birinciden sonuncuya bir sıralama çıkar. Çocuğun ilerde ne olacağı hiç belli olmaz. Fenci, güzel yazı yazmayacak, konuşma yapayamayacak mı? Sözelci fenden, teknikten hiç mi anlamayacak? Bu bir zoraki pota değilmi? İlk 7-14 yaş arası, hayatın her aşamasında lazım olan bilgi ve beceriler genel olarak öğretilmeli. Onları hayata hazırlamalı. Bunun başında, çocuğa; kendini İfade edebilme becerisi verilmelidir.

Kendini anlatamamaktan, çok çekti. Hele birde konuşurken Kayseri kelimesi ağzından kaçarsa, insanlar gülüşür, nutku kesiliyordu. İşte öğretilecek en önemli konulardan biri bu. Kendini iyi İfade edebilmek. Kişisel gelişim ve iletişim olmazsa hiç olmaz. Sonra iş, uğraş, meslek konusunda yarış başlar. Bu da lise döneminde olmalı. Herkes yüksek tahsil yapamaz. Kalanlarında olgun, üretken, analiz, sentez yapabilen bireyler olması gerekir. Başarı sonra kendiliğinden gelir. Aksi takdirde öğretim ve eğitimde ulus olarak debelenip durulur.

Bilgi parmağımızın ucunda. İnterneti, bulan geliştiren, sunan herkesin eline sağlık. Hemen kullanılmayacak bilgilerle, çocukların beynini ödem etmeye, doldurmaya gerek yok. Bilgi sistemde duruyor. Lazım olursa bir tık yeter.

“İnsanı olgunlaştırmayan, analiz, sentez yeteneği vermeyen eğitimi istemiyoruz” der. Eğitim ve öğretimin her aşamasını yaşamış, eski bir çocuk olarak...

“Eğitim değil, öğretim istiyoruz. Öğretimde kendimizi ifade edebilecek iletişim becerileri kazanmak istiyoruz. Gelişimini, tamamlamış olgun bireyler olmak istiyoruz” diye düşünmektedir şu olgun yaşta.

Çocuklar hiç olmadık hayaller içinde olabilir, bastırmamak lazım. Hiç olmadık sözler söyleyebilir susturmamak lazım. Anne baba, öğretmen; yapabilecekse onları hayalleri ile yüzleştirmeli. Yapamıyorsa zamana bırakmalı. Herşey zamanla bir yola giriyor.

Mesela, o; meğer hiç ziraatçi olacak biri değilmiş. Geç te olsa anladı. Ama bu hevesle çalışmaya devam etmiş oldu. Köylü kardeşlerinin yaptığı pek çok işi denener, yılar ve yorulur.

“Ne zormuş köylü olmak” der. Atatürk boşa dememiş; “Memleketin efendisi üreten köylüdür.” Gerçekten onlar üretmese insanlar aç kalırmış.

Tabii ki başlıkta olanları birkaç sayfada anlatmak ve izah etmek mümkün değildi, Bizim yapacağımız en fazla özetin özeti, belki de satır başlarını hatırlatmaktan öteye geçmeyecektir.

Yakın tarihimizde Türk Ermeni meseleleri üzerine yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından birçok eser yazılmıştır. Bunların önemli bir kısmı soykırım iddialarını ispatlamaya veya yalanlamaya çalışan eserlerdir.

Türk Milletinin asırlarca İslam'a ve insanlığa hizmet etmesinden rahatsız olan Batı dünyası, kendi pisliğini örtmek için kurtuluşu, bu asil milletin yok edilmesinde görmüş, bin bir türlü entrikayla bu emelini gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Ermeni meselesine biz nasıl bakıyoruz. Ermeniler, Ermenilerin oğlu kızı nasıl bakıyor bunu anlamak bakımından yazıma küçük bir hatırayla başlamak istedim.

Yıl 1960'ların sonu yetmişlerin başı. Rahmetli Necmettin Hacıeminoğlu Hocam doktora çalışması için Paris'te. Bu yüzden de sık sık Paris Türk büyük elçiliğine uğramaktadır.

Tam bu günlerde büyük elçilik çalışanlarından birinin oğlu bir Ermeni kızına aşık olur. Bu aşkın ilerleyen günlerinde, bizim delikanlı Ermeni kızına evlenme teklif eder. Anca delikanlının bu teklifi hiç ummadığı ve beklemediği bir karşılık bulur,

Ermeni kızı bizim delikanlıya:

-Benseninle evleneme der.

-Bizim delikanlı dilinin döndüğünce kendi örfünce ,adetince, geleneğince hatta dinince evliliklerine engel bir durum olmadığını anlatsa da Ermeni Kızını ikna edemez.

-Neden kendisiyle evlenemeyeceğini kızı sorduğunda ise ...

-Bunun izahı bana düşmez. Der.

Pembe dünyası başına yıkılan genç, Kızın kendisine neden böyle bir cevap erdiğini Paris Büyük Elçiliğinde çalışan hemen herkese sorar ancak sorduğu hiç kimseden tatmin edici bir cevap alamaz. Neticede birgün Necmettin Hacıeminoğlu Hoca'ya sorar. Necmettin Hacıeminoğlu Ermenilerle olan meselemizi kısaca anlattıktan sonra. Delikanlıya, Altan Deliorman'ın, Ermeni Komitecileri adlı eserini hediye eder ve kızın bu tavrının cevabını ayrıntılı bir

şekilde burada bulacağını söyler.

-Ermeni Türk ilişkilerindeki gaffet ve dalaletimizdeki tek örnek bu mu ? Derseniz. Hayır derim. Mutlaka okuyucularımın da bildiği, duyduğu pek çok buna benzer vakianın olduğu kanaatindeyim.

Konumuza dönecek olursak; her ne kadar dinî tarihler Ermenilerle tanışıklığımızı HZ. Nuh'un oğlu Yafes'e kadar götürse de bilinen ilk ciddi tanışıklığımız Malazgirt Savaşında olmuştur. Malazgirt Savaşından önce Ermeniler , Bizans toprakları üstünde Bizans hâkimiyetinde yaşamaktaydılar.

Ermeniler Hristiyanlığın Gregoryen mezhebinden olduğu için Bizanslılar Ermenileri pek kendilerinden saymaz ve Müslüman Arap saldırılarından korunmak için bunları yıllarca sınır boylarında tutar. Bizans'tan kendilerine bir fayda gelmeyeceğini gören Ermeniler, Malazgirt Savaşında Türklerin yanında yer alırlar. Komşuluğumuz ve ilk ciddi tanışıklığımız böylece başlamış olur.

Selçuklular yıkılıp Osmanlılar kurulduktan sonra dabunlarla ilişkilerimiz devam eder. Ve Osmanlı bunlara Tebaayı Sadıka der. Yani bunları en bağlı, en sadık uyruk, kavim olarak görür. Devletin, en kritik ve en stratejik işlerini bunlara teslim eder.

Osmanlı tebaası içerisindeki en mutlu, en müreffeh, en zengin topluluk sırayla Ermeni. Rum ve Yahudilerdir.

Napolyon Bonapart'ın elçisi olarak İstanbul'a gelen Mareşal Sebastani, hükümetine gönderdiği 12 Temmuz 1808 tarihli raporda "Ermeniler'in devlete son derece itaatli olduklarından" bahisle "Osmanlı idaresine karşı geliştirilecek herhangi bir harekete katılmayacakları muhakkaktır."⁽¹⁾ diyordu.

1805'te yine Napolyon'un elçisi olarak İran Şahı Fetih Ali Han'a gönderilen Amede Jauber de Seyahatnamesinde Ermenilerin zenginliğini şöyle anlatıyordu:

Yozgat'ta hangi büyük evi, Güzel bir köşkü, bir hanı gördümse sahiplerinin Hacı Ohannes olduğunu söylediler bu Ermeni'ye servetinden dolayı Yozgat'tın Roçild'i diyorlar.⁽²⁾

3 Kasım 1839 da Gülhane Parkında, Tanzimat Fermanı diye bilinen Gülhane Hattı Hümayunu kırmızı meşin bir torbadan çıkartılarak okunur. Tekrar

torbasına konulurken Ermeni, Rum ve Yahudi ileri gelenleri homurdanarak "İnşallah bir daha otorbandan dışarı çıkmaz" diye beddua ederler. Müslüman ahaliyi temsilen orada bulunanlar

-Hop Çorbacı!

-Biz bundan sonra gavura gavur diyemeyeceğimiz için sıkıntılıyız; size ne oluyor, derler.

Bunun üzerine:

Ermeni ileri gelenleri:

- Siz atladınız, derler.

Neyi? Diye sorunca da fermanın, <<Bundan sonra kanun önünde herkes eşit olacak>> maddesini işaret ederler.

Zira o günlerde resmi tercümanlıklar bu zümenin elinde, deniz ticareti bunların elinde, iç ticaret, dış ticaret büyük çapta bunların elinde.

166 ithalatçının 141'i Ermeni 13'ü Türk, 150 ihracatçının 127'si Ermeni 20'si Türk 37 bankacının 32'si Ermeni.

Osmanlı hükümdarları Ermenilere okadar itimat ediyorlar ki, saray kuyumcusu Düzyan Ailesi'nden, saray hekimleri Şaşyan Ailesi'nden, Baruthane Nazırları Dadyan Ailesi'nden. Mimarbaşılar Balyan Ailesi'nden, Darphane Nazırları Bezciyan Ailesi'nden olduğunuyoruz.(3)

Fakat bu zenginlik ve itibarın Ermenilerin devlete ihanet etmelerine engel olmadığını, aksine makamları büyüdükçe ihanetlerinin de büyüdüğünü biliyoruz.

Örnek mi: Rusların Yeşilköy'e kadar sarktığında sırtlarında sırmalı Osmanlı uniformaları olduğu halde Stefan Arslan Paşa ile Ohannes NURİYAN Efendi'nin, Grandük NİKOLA'ya Türkiye Ermenilerinin bağlılığını arz etmek üzere Edirne'ye gittiğini biliyoruz.

Dadyanların Ermeni meselesinde, Ermeniler açısından emeği inkar edilemez. Zira Ruslar'ın Yeşilköy'e kadar geldiği 93 Harbi diye bilinen 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonrası İmzalanan Ayastefanos Anlaşması Dadyanların (DadyanARAKEL'in) Yeşilköy'deki malikânesinde yapılmış; İlk defa uluslararası bir metne de Ermeni adı ve meselesi, Dadyanların, yeşil ipek elbiseli şirin kızlarıyla Grandük NİKOLA arasındaki yakın alakadan dolayı girmiştir.

Zira Ermeni patriği Nerses Varjebeyan birkaç gün önce Edirne'de kendileri için de anlaşmaya birkaç şey sokuşturulması isteği murahhas üyeler ara-

sında bulunan İğnetief tarafından geri çevrilmiştir⁽⁴⁾

Avrupalıların Ermenilere karşı 1800'lerin başında başlayan ilgisi Tanzimat fermanını ilanından sonra artarak devam etmiş, 1856 İslahat Fermanı, 1. Mevritiyet, 2. Mevritiyet dönemlerinde verilen haklar ve siyasi rüşvetler devlete ihanetlerini egeleyememiştir.

Ermeniler 1860'lardan itibaren masum hayır dernekleri kurmaya başlamış azınlık okulları, kiliseler, hayır dernekleri derken ilerleyen zaman içerisinde bu masum gibi gözüken kurumlar daha sonra Taşnak ve Hınçak gibi terör örgütlerini doğurmuş. Bu örgütlerin üyeleri de Türk Millet ve devletiyle Ermenileri, iki düşman komşu haline getirmek için her türlü ahlaksızlığa başvurmuş,

Osmanlı Devleti 1. Dünya savaşına girince de Ermeniler çoğunlukta oldukları yerlerde, eli silah tutanlar, savaş nedeniyle askerde olduğu için, köy ve kasabalarda katliam yapmaya başlamışlar; işgal güçlerinin bazen önünde, bazen yanında bazen arkasında yer alarak bu devleti yıkmaya gayreti içinde oldukları görülmüş. Bu cümleden olarak Erzurum'da, Van'da Muş'ta, Adana'da, Maraş'ta (Zeytin'da), Yozgat'ta ve yurdun diğer, çeşitli yerlerinde yaptıkları katliamları anlatmayacağım. Sadece Kayseri, Develi'de yaşanan bir olayı anlatacağım:

Ülke 1. Dünya Savaşına girmiş, eli silah tutabilecek durumda olanlar silah altına alınmış.

Geriye yaşlılar, çocuklar ve kadımlar kalmış Amerika'da yettirilen komitacılar harıl harıl bomba imal ediyor. Bu bombacıardan biri de Develi'de, bu işi yaparken bomba elinde patlıyor. Ermeni bir fırıncının yanında çalışan bir Türk genci merak Saik'ile olay yerine koşuyor; komitacının vasiyetine varınca ya kadar şahit oluyor. "Flan yerde 20 altınım var. Yüzünü anama, yüzünü de kiliseye bağışlıyorsun" diyor.

Türk genci bunu bir yetkiliyle paylaşmak istiyor ama, kaymakam, Ermeni, doktor Rum belediye başkanı Ermeni, tek anlatabileceği kişi olarak Jandarma komutanını buluyor. Ancak olayı Kayseri'deki yetkilere ancak üç ayda anlatabiliyorlar. Zira bomba olayını tüfek kazası gibi göstermeye çalışıyorlar. Bu bombala niçin imal ediliyor sorusuna gelince: Yakında bir bayram var. Biliniyor ki bayramda tüm Müslüman erkekler namaza gider. Hazır erkeklerin hepsi bir araya toplamışken camiler patlatılacak, erkekler orada öldürülecek, geri kalanlar da bir şekilde imha edilecek ve Büyük Ermenistan kurulacak, plan bu.

Yüzsüz ve arsızlıkları hat safhaya gelince de 24 Nisan 1915'te yukarıda ismini zikrettiğim dernek ve teşkilatların ileri gelenleri gözaltına alınmış. Tutuklamalara karşı tepkilerin büyüdüğü görülünce de 26 Mayıs 1915'tede hukuki bir hak olan tehcir kararını alınmıştır. Bu, bir nevi zorunlu göç kararını, devlet savaş halinde olduğu için yukarıda bahsettiğim şirretlikler nedeniyle almak zorunda kalmıştır. Gidecekleri yerler belirlenmiş, tehcire tabi tutulanların her türlü iâşe, ibate ve can güvenlikleri ilgililer tarafından teminat altına alınmıştır. Ermenilerin iddia ettiği şeyler soykırım olmaktan ziyade bir şekavet; yani her türlü önlem alınmış olmasına rağmen devletin görevlilerinin engel olmadığı soygun talan veya kötü iş yapmadır.

Bu konuda son sözü arşivler söyleyecek olmasına rağmen Türklerin dışında hiçbir ülke buna yanaşmak istememektedir.

MEHMET KEMAL BEY

Mehmet Kemal Bey, babasının memuriyeti dolayısıyla Beyrut'ta 1884'te doğmuş. Babası Sirkeci Gümrük Müdürlüğü ve İstanbul Gümrükler Baş Katipliği görevlerinde bulunmuş olan ARİF Bey'dir. Annesi RODOSLU Şeyh Vasfi Efendi'nin kızı Nafia Hanım'dır.

Mehmet Kemal Bey'in Rodos Süleymaniye mektebinde ilkokula başlamış, Rodos Mülkiye orta kısmını bitirmiş. Antalya Lisesinde Liseye başlamış İzmir'de bitirmiştir.

Liseden sonra bir süre Beyrut Fransız Mektebinde okuyan Mehmet Kemal Bey 24 Temmuz 1908'de Mülkiye Mektebinden pekiyi dereceyle mezun oluyor.⁽⁵⁾

Beyrut'tan, Rodos'a, Cezayir'den, Doyron'a oradan da Karamürsel'e kadar maiyet memurluğu, kaymakamlık gibi çeşitli memuriyetlerde bulunmuş. 15 Mayıs 1915'te Yozgat Boğazlıyan Kaymakamlığına atanmış;23 Nisan 1916 tarihine kadar bu görevde kalmış, daha sonra 11 Eylül 1916 tarihinde İzmit Sancağı Muhacirler Müdüriyetine nakledilmiştir.

Boğazlıyan Kaymakamlığı esnasında Ermenilere kötü davrandığı iddiasıyla üç ay ceza almış ancak itirazı üzerine,7 Ekim 1918'de, Konya İstinaf Mahkemesi tarafından oybirliğiyle berat ettirilmiş ve Konya Ziraat Müdürlüğüne atanmıştır.

30 Ekim 1918 de,adeta Türk milletinin imhası demek olan, Mondros Mütarekesi imzalanıyor. Altı

ayda üç hükümet değişiyor. İzzet Paşa ve Tefik Paşa Hükümetlerinden sonra Damat Ferit Paşa Hükümeti kuruluyor. Hükümetin ilk işi 60 İttihatçıyı tutuklatmak oluyor.⁽⁶⁾ Böylece resmen İttihatçı avı başlıyor.

KEMAL Bey, Aralık 1918 ortalarında İstanbul'a getiriliyor bir süre Sansar yanHanı Polis müdüriyetinde tutuluyor. Sonra da tutuklanıp Bekir Ağa Bölüğüne gönderiliyor.

Yaklaşık iki ay süren yargılama sürecinden sonra 10 Nisan 1919 günün akşamüzeri alelacele karar uygulanıyor.

Son sözleri ise şu oluyor:

-Sevgili vatandaşları, ben bir Türk memuruyum, Aldığım emri yerine getirdim. Vazifemi yaptığımı vicdanım emindir.Sizlere yemin ederim ki ben masumum, son sözüm bugün de budur yarın da budur. Ecnebi devletlere yaranmak beni asiıyorlar. Eğer adalet buna diyorlarsa kahrolsun böyle adalet!

Benim sevgili kardeşlerim asil Türk Milletine çocuklarımı emanet ediyorum. Bu kahraman millet,elbette onlara bakacaktır. Allah vatan ve milletimize zeval vermesin.⁽⁷⁾

“ FERTLER ÖLÜR MİLLET YAŞAR”

Kısacası Mehmet Kemal Bey, kangren olmuşvücudu kurtarabilir miyim ahmaklığıyla feda edilmiş bir vatan evladıdır.

Birilerini memnun etmek uğruna astırılan bu vatan evladına,14 Ekim 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından milli şehit unvanı verilmiş ve vatana hizmet tertibinden eşine ve çocuklarına maaş bağlanmıştır.⁽⁸⁾

RUHU ŞAD OLSUN...

KAYNAKLAR

- (1) Necdet SEVİNÇ, Yeniçağ.28.05.2004
- (2) Necdet SEVİNÇ, Yeniçağ.28.05.2004
- (3) Necdet SEVİNÇ, Yeniçağ.28.05.2004
- (4) Ermeni isyanı Günlüğü, Orhan SAKİN, S.14
- (5)Kamuran GÜRÜN, Ermeni Dosyası s.238
- (6) Kamuran GÜRÜN, Ermeni Dosyası s.238
- (7) Altan DELİORMAN Ermeni Komitecileri, S,241
- (8) Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey Olayı, Doç. Dr. Taha Niyazi Karaca, s,297

ELAZIĞ'IN DÜNÜ VE BU GÜNÜ (YOLUN SONU GÖRÜNÜYOR)

Mehmet Şükrü BAŞ

Ömür güzergâhımızdaki kum saati büyük bir hızla kumunu boşaltıyor. Şairin deyimi ile “Yolun sonu görünüyor”

İsterseniz 60-65 sene öncesine gidelim.

Yıl 1950 aylardan Eylül...

Mercimut'tan gelip Gökçe köyünü geçerek il merkezine giden bir kamyonun tahta kasasında-yız. Bu kamyonu neler yok ki, kadınlar erkekler, çocuklar, sepet sepet meyveler, kuzular, tavuklar, horozlar.

Ve benimle cennetmekân ninem...

İçinde bulunduğumuz kamyon tozlu topraklı yollarda şehre doğru homurdana homurdana yol alıyor.

İlk defa bir şehir göreceyim.

Defteri kalemi göreceyim, gazeteyi, kitabı, her evde bulunmamasına karşın radyoyu göreceğim, paramız olursa sinemaya gideceğim. Okullu olacağım A'yı B'yi öğreneceğim.

O gün Cennetmekân ağabeyimin kiraladığı Nailbey Mahallesi Tuncay sokakta iki katlı her katta sadece bir oda ve bir mutfaktan ibaret bahçeli bir eve iniyoruz. Evin alt katında ev sahibimiz üst katında biz oturuyoruz. Dış kapıyı ve bahçeyi müşterek kullanıyoruz. Evde elektrik ve su yok. Suyu 15-20 metre uzaklıktaki köşe başında bulunan taş çeşmeden alıyor, gaz lambası ile aydınlanıyoruz.

Ertesi gün cennetmekân ağabeyim beni Atatürk ilkokuluna götürüyor, okula kaydımı yapıyor ve öğretmenimiz cennetmekân Şefik Sayılı'ya “Eti sizin kemiği bizim” diyerek teslim ediyor.

Başöğretmenimiz rahmetli Ferit Köksal'dı.

O dönemde aynı okulda sabahları Atatürk İlk Okulu öğlenleri de Altınova İlk Okulu olarak faaliyet gösteriyordu.

Yine o zamanlar İstasyon Caddesi üzerinde bulunan şimdiki Mustafa Kemal İlkokulu öğlenden evvel lise, öğlenden sonra ortaokul olarak hizmet verirdi. Müdürümüz Vahap Kışoğlu elinde makas her sabah bizleri kapıda karşılardı.

***

Atatürk İlkokulunun önündeki İstasyon Cad-

desi büyük bir dereyle şehri ikiye bölüyor. Çantamızı kızak yapıyor bu dereye aşağı kayıyoruz aşağı indiğimizde çantamızdan eser kalmadığını görüyorduk. Akşam olunca da bir iki tokatla mükâfatımızı alıyorduk.

Her hafta cumartesi günü köyüme gitmek için karda kışta iki saat yol yürür gördüğüm her karartıda ürperirdim korkardım.

Nailbey Mahallesi ile bu okulun bağlantısı yani şehrin doğu ile batısını köprü sokaktaki bir köprü ile Müfettişlik Caddesi üzerine kurulan bir köprü ile şimdiki İstanbul Dershanesinin bulunduğu Gazi Caddesi üzerine kurulan yarı taş yarı tahta köprülerden ulaşım sağlanıyordu.

***

Şimdiki Cemiloğlu parkında bir elektrik fabrikası vardı bu fabrikada tıpkı bizi köyden getiren kamyon gibi homurdana homurdana çalışıyor. Bir odada elektrik yandığında öteki odada akım zayıflıyordu.

Akşamları radyosu ve elektriği olmayan komşular radyosu ve elektriği olan komşulara gidip haberleri ve rahmetli Muzaffer Sarısözen'in yönetimindeki “Yurttan Sesler”i dinliyorlardı.

Günlük gazeteler bile iki, üç gün sonrasında şehre geliyordu.

Hatırımdan hiç çıkmayan bir hadise ise ortaokul yıllarımda 1960 ihtilalında Salim Başol başkanlığındaki Sıkı Yönetim Askeri Mahkemesinin yayınlanmasıdır. Salim Başol celseyi açarken “Sanıklar getirildiler bağlı olmayarak yerlerine alındılar” sözü içimizi acıtıyordu.

Sanık dediği kişiler devrin başkanı Adnan Menderes, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Refik Koraltan, Namık Gedik ve diğerleriydi.

O dönemlerin zihinlerde yer eden başka bir hadisesi de Rahmetli Alpaslan Türkeş'i o gün sesiyle radyodan okuduğu bildirilerle tanımamızdır.

O zamanlar büyüklerimiz “En kötü parlamenter sistemin en iyi sıkıyönetim idaresinden kat be kat iyi olduğu” görüşüdür.

***

Zaman zaman ilimizin en eski köşe yazarı olduğumu söylemem mübalağa değildir. Yanılmıyorsam 1962 veya 63 yılları idi o zamanlar aynı mimari tarzda yapılan beşkardeşler binasının birinde bodrum katta hizmet veren bir “Son Söz” gazetesi vardı sahibi rahmetli Hacı Bayram Özpazarcıbaşı idi. Ben o gazetede zaman zaman köşe yazıları yazardım ve rahmetli bana elli kuruş veya bir lira zaman zamanda iki buçuk lira harçlık verirdi. Onun bu tutumu bana gazeteciliği sevdirdi. Bugün beş bine yakın köşe yazılarımın olmasını ona borçluyum mekânı cennet ruhu şad olsun.

İlimizde ondan başka Turan, Uluova ve Bingöl gazeteleri de basın hayatımızda yerini alıyordu.

Yine bu tarihlerdi Uluova gazetesinde yazdığım “Milli Duygularımız” başlıklı bir yazımdan ötürü polisler beni Meydan Karakola aldılar o zamanın katı kuralları sebebiyle gelen vurdu, giden vurdu. Hatta bir gece bekçisi bile avucuma bir cop vurdu ki gözlerimde şimşekler çaktı.

O bekçinin bana neden vurduğunu hala anlamış değilim.

Ortaokul son sınıflarda sene sonlarında bütün derslerden sınav yapılıyordu. Bende Turan gazetesinde “İmtihan Kapısı” başlıklı bir şiir yazmıştım öğrenciler o günkü gazeteyi sabahın ilk saatlerinde tükettiler. Hatta bir nüshasını Mezre Orta Okulunun duvarına asmışlardı.

Şehirde Gölcük, Saray ve Aile Sineması gibi üç sinema vardı. Okuldan kaçıp da aile sinemasına gittiğimiz çok günlerimiz olmuştur.

Paramız olunca Meçhul Kahramanlar, Ya İstiklal Ya Ölüm, Düşman Yolları kesti gibi filmlere gider avucumuz kızarıncaya kadar alkışlar bu filmlerle milli duygularımızı şaha kaldırırdık.

Yine toplu olarak okuldan kaçıp Harput’a gittiğimiz günlerde hafızalarımızda yerini almıştır.

“Hey gidi günler Hey” diyebileceğimiz o günlerden bu günlere geldiğimizde yazar-çizer olmanın dün olduğu gibi bu günde meşakkatli ve riskli bir iş olduğu gerçeğini görmemiz gerekir.

***

O dönemler yokluk dönemleriydi.

Üstümüzde yok, başımızda yoktu. O zamanlar kışlar daha şiddetli geçerdi. 1953 yılında

öyle bir kar yağdı ki şehir içinde sokaklarda sadece bir kişinin geçebileceği şekilde küreklerle yollar açılırdı. Buna rağmen bırakınız paltouyu ceket bile bulamıyorduk. Ayaklarımızdaki Ankara lastiği soğuk günlerde kaskatı kesilir ayaklarımızı ısıtmak yerine dondururdu.

Şehirde ulaşım fayton ve at arabalarıyla olurdu sayıları bir elin parmaklarını geçmeyecek derecede altı silindirli taksiler ile jeeplerle sağlanırdı. Belediye otobüsleri ve şehir içi taşımacılıkta kullanılan minibüsler çok sonradan hayatımıza girdi.

O dönemlerdeki bu yokluklara rağmen gönül zenginliği vardı.

Komşu hakkı, kul hakkı, sarsılmaz bir vatan sevgisi gibi önemli kavramlarımız vardı. Evlerimizde öyle çelik kapılar değil iteklesen açılacak şekilde anahtarın biriside komşulumuzda olan tahta kapılar vardı. Ama komşularımıza olan güven rahat ve huzur içerisinde uyumamızı sağlıyordu. O dönemlerde güvenilir bir dostluk, samimiyete dayalı bir Arkadaşlık vardı. Samimiyet vardı, sadakat vardı.

Bağlarda bahçelerde, toprak damlarda yatar gökyüzünü seyre dalardık.

Korku yoktu, tedirginlik yoktu.

Şimdide her şeyimiz var ama bu değerlerimizin hiç birisi yok.

Dostluk yok, komşuluk yok samimiyete dayalı arkadaşlık yok.

Sofralarımızda bulgur pilavı, erişte ve mercimek çorbası, zeytin ve sana yağı gibi yiyeceklerimiz vardı. Kavurma ile pişirilen bu yemekler pişirildiğinde o leziz koku etrafı sarardı.

Bunlara hasret kaldık.

Şimdi sofralar çok zengin ama gönüllerimiz çok fakir kendimiz pişiriyor kendimiz yiyoruz. Paylaşmak yok, bölüşmek yok. Ama o zamanlar komşuda pişen yemekler bize gelir, bizde pişen yemekler komşularımıza giderdi. Bölüşürdük paylaşırdık.

Dertlerimiz müşterek, mutluluğumuz müşterekti.

Bir ceketle birkaç düğün yapılırdı ama o düğünlerimizde güzellik vardı.

İsterseniz o günleri anlatan bir şiirimizle yazımıza nokta koyalım.

İşte o şiir;

ELLİLERDE BİZİM KÖY

Sene Elli'lerdi, Aylardan Ocak,
Köyümüz serindi, gönüller sıcak.
Her akşam gürlerd, bizlerle ocak,
Ocak başı muhabbetler, güzeldi.

Hayber Kalesini, oku derlerdi,
Hepsi birden susup, beni dinlerdi.
Yaşlanmış bir çınar, gibi o dedem,
Sanki kuşanıp ta, cenge giderdi.

Bildiğimiz yemek, pilavla çorba,
Ne de hoş olurdu, kuru soğanla.
Artarsa verirdik, kuşlara kurda,
Bizim köyde paylaşımlar güzeldi.

Sözü dinlenirdi, bir yaş büyüğün,
Nerde öyle yemek, günde üç övün.
Bir ceketle yapılırdı kaç düğün
Bizim köyün düğünleri güzeldi.

Dedemle birlikte, bağda yatardım,
Gece yarıları, hırsız avlardım.
Ben dedemle, askerlikte yapardım,
Anlatılan hatıralar güzeldi.

O anlatır bense, susar dinlerdim,
Onunla Yemen'lere, bile giderdim.
O zamandan Atatürk'ü severdim,
Onu sevmek her zamanda güzeldi.

* * * * *

HUZUREVİNDE BAYRAM

Hepsi de biliyordu, günler soğuk, mevsim kış.
Ne var ki tüm bakışlar bir ümide sığınmış.

Belki kapı açılır, belki de tıkırdar cam;
Bin bir rengiyle dolar huzurevine bayram.

Oğlum...Kızım...Evlâdım...Biricik kuzum benim !
Hangi bahtiyar kişi, bunları söyleyen kim ?

Zaman su gibi akar, yüreklerde endişe...
Son ümidin ardından gözler dalar geçmişe.

Beklemekten yorulan sinede küllenen kor...
Bekleyip de yorulan bir nine uyukluyor.

Oysa Tahir Dede'nin yüzünde gülücükler;
Gül açar yanaklarda bir gelen varsa eğer.

Bu ak pak ihtiyarın elinde kağıt, kalem,
En içten bakışlarla ona bakıyor âlem.

Soruyorlar: Dede'nin misafiri kim imiş ?
Cevaplar kırık dökük: İlham perisi gelmiş !

O durmadan yazıyor dünü güne katarak.
Tahir Dede'de kalem, huzurevinde merak :

Bir zamanlar ben de bahardım dedim.
Dallarına bakıp inanmadılar.
En sarp tepeleri aşardım dedim.
Yollarına bakıp inanmadılar.

Dedim ki ben, rüzgârlarla yarıştım.
Kumru oldum kumrularla tanıştım.
Akıp taşım, deryalara karıştım.
Hallerime bakıp inanmadılar.

Dedim ki: Ateşim arzı yakardı.
Cümle âlem dönüp bana bakardı.
Hangi taşı sıksam suyu çıkardı.
Ellerime bakıp inanmadılar...

Perde perde iniyor sisli dağlara akşam.
Açılmayan kapılar, seslenmeyen buzlu cam !

Elinde kağıt, kalem Tahir Dede uykuda :
Yavru bir kuş yüzüyor sazlarla kaplı suda...

Ah yılları tüketen ak saçlı ihtiyarlar !
Ah sizinle renklen, çiçeklenen diyarlar !

Bahar derken ne çabuk yaprak düşer, dal kurur!
Huzurevinde bayram ve bayramlarda huzur !

Güven ÇIVİCİOĞLU

Kitâbiyat: 55 Soruda Düşünen İnsan

Av. İsmail Özmel, okuyucuyu düşüncenin hür ufuklarına doğru bir yolculuğa çıkarıyor.

1840-1917 yılları arasında yaşayan Fransız Heykeltıraş Auguste Rodin'in 1904 yılında tamamladığı Düşünen Adam heykeli, felsefi düşünceyi çağrıştıran simge olarak kabul edilir.

55 Soruda Düşünen İnsan isimli eseri kültür hayatımıza kazandıran Avukat İsmail Özmel ise, heykeli yapılmamış olmakla birlikte, gerçek anlamda bir Düşünen İnsan'dır. 13,5 X 21 santim ölçülerinde, 116 sayfalık - hacimce küçük ve fakat muhteva itibarıyla dolgun ve büyük eserinde; yanlış varsayımlarla, yanlış iddiaların önce kabul edilebilir bir tarafının olmadığını anlatıyor.

Haksızlık etmeyeyim Kitabın yazarı, sâdece düşünen insan değildir, derin düşünen insandır. Aynı zamanda okuyucusunu derin düşünmeye dâvet eden insandır. Yanlırları kim düzelterek, halkın oyları mı, politikacılar mı, aile mi, yoksa bilim adamları ve düşünürler mi? diyerek okuyucuyu düşündürüyor.

Av. İsmail Özmel, 55 Soruda Düşünen İnsan isimli kitabı ile okuyucuyu; tarih, kültür, edebiyat, sanat, medeniyet ve insanlık konuları üzerinde düşüncenin hür ufuklarına doğru bir yolculuğa çıkarıyor. Nehir söyleşi şeklinde devam eden yolculuk zevkli olduğu kadar faydalı da

Söyleşi; en az 4.000 yıllık, dünyaca saygın ilim adamları Kâzım Mirşan ve Haluk Tarcan'ın belirlemelerine göre 40.000 yıllık olan Türklerin tarihini, 1071 Malazgirt Zaferimiz ile başlatanlar, hatta 942 yıllık mâziyi bile asil ve necip milletimize çok görüp 1920 üzerinde ısrar edenlerin safsata balonlarını patlatırcasına, tarihimizin gerçek başlangıcını delilleriyle ortaya koyarak başlıyor.

Sayın Özmel, kitabını yazdığı tarihte, Rahmetli Servet Somuncuoğlu, Damgaların Göçü / Kurgan Ankara Gündül Kaya Resimleri isimli şaheserini henüz yayınlamamıştı. Fakat anlaşılıyor ki; O'nun, diğer eserlerinden haberdardır. Somuncuoğlu söz konusu eserlerinde, Türklerin; gittikleri her bölgede, kayalara resim çitmek ve yazılar

yazmak suretiyle iz bıraktığını keşfettikten sonra, 3 yıllık emek sonucunda, 150.000 kilometre yol katedip, 138 gün saha çalışması ile ortaya çıkan Karlı Dağdaki Sır ve daha uzun, daha yorucu çalışmalarının ürünü olan Sibiryadan Anadolu'ya Taştaki Türkler isimli eserlerini okumuş, televizyon programlarını dikkatle tâkip etmiş ve şu kanaate varmıştır:

Tarih kitaplarından Türklere ait bölümler çıkartılırsa, ortada boş bir defter kalır. Eski dünya üzerinde hiçbir millet yoktur ki kendi tarihini ve medeniyetini Türkler olmaksızın oluşturabilmiş olsun. Türkler, insanlık tarihinin ve medeniyetinin yürüyüşüne hız kazandıran, kendisinden sonra tarih sahnesine çıkan milletlerin-devletlerin oluşmasına zemin hazırlayan en eski milletlerden biridir. Atlılarımızın nal izlerinin bulunmadığı toprak, suyunu içmediği ırmak ve göl, kılıç şakırtılarının yankılanmadığı dağ, Allah Allah nidalarını, Mehter Takımının Hücüm Marşı'nı dinlemeyen ova yok gibidir.

Dünya üzerinde hiçbir millet yoktur ki, Türkler kadar geniş coğrafyada iz bırakmış olsun.

55 Soruda Düşünen İnsan isimli kitabın daha ilk sayfalarında bu bilgileri çağrıştıran satırlar okunduktan sonra, okuyucuya artık uyku haramdır. Kısa bir süre sonra kitabın okunuşu bilecektir. Belki yarın, belki de yarından daha kısa bir zaman sonra tekrar okumak üzere

* * *

Av. Özmel, sağlam bir tarih şuuruna sâhip olduğu gibi, dil uzmanı kadar Türkçeye vâkıftır. Şairlik yönünü de kullanarak, ana sütü kadar saf, temiz ve benliğimizi besleyici özelliklere sâhip dilimizi sevdiriyor. Aşağıdaki satırlar okuyucuyu bu gerçeğe götürüyor.

Türkçe dünya dillerinin en yaşlılarından birisidir. Konuşulduğu coğrafyalar yönünden de sayılı dillerden birisidir ve çok geniş alanlarda konuşulmaktadır. Bu coğrafi genişlik komşu dillerle münâsebeti artırmakta ve diller birbirlerine kelime ve kavram vermekte ve etkileşim sürüp gitmektedir. Bu kelime akışı ile alet, edevat, teknoloji, makine, edebî ve kültürel eserlerin; ticaretle ve buna benzer münasebetlerle yayıldığını; kelime alışverişine sebep olduğunu söyleyebiliriz.

Orta Asya`dan yahut da kuzey doğudan geldiği kabul edilen kavimler arasında Türklerin de olduğu bilinmektedir. 11 milyon kilometre kare olduğu hesap edilen bu büyük coğrafyanın bir yanında Rusya, diğer yanında Çin, güneyinde Hindistan vardır. Genel olarak çizdiğimiz bu sahada temas edilen büyük diller elbette Türkçeyi etkilemeye çalışmış, Türkçe de varlığını güçlendirerek kendini korumaya çalışmıştır. İki üç bin yılı geçkin bir tarihi komşuluk, yıllar süren silahlı silahsız mücadeleler ve ticaret gibi vasıtalar göz önüne alındığında, bu iki komşu dilin birbirine kelime vermemesi eşyanın tabiatına aykırıdır. Bu bakışla Türkçeden Çinceye, Çinceден Türkçeye kelime geçmiş olduğunu varsaymamız gerekmektedir. Fakat ilginçtir, her nasılsa Çinceден Türkçeye kelime geçtiği akla gelmiş de Türkçeden Çinceye kelime geçmemiştir gibi bir varsayımla hadiseye bakılmıştır.

***

Fazla ayrıntıya girmeden, rahatlıkla diyebiliriz ki Türkçenin yeni kelime üretme ve türetme imkânları yönünden zenginliği ve en yaşlı ve kök-

lü dillerden birisi olması sebepleriyle kazandığı tecrübe ve sağladığı gelişmeler onun karşılaştığı yeni kültürler ve yeni diller karşısında mücadelesini kolaylaştırmış, badireli dönemlerden kazançla çıkmasını bilmiştir. Bu satırlar Sayın Özmel'in; Türkçenin gücüne inanan, Türkçeye âşık bir insan olduğunu fakat asla kelime ırkçısı olmadığını ortaya koyuyor.

Özellikle gençlerimiz kitabı okuduklarında; hem mensubu buldukları Türk milletini tanıyacaklar hem de dilimizi sevecekler ve koruyacaklardır. Bileceklerdir ki; Türkçemizi koruyamazsak, candan aziz vatanımız dâhil, korumamız gereken hiçbir değerimiz kalmayacaktır.

ROZA YAYINEVİ: www.rozayayinevi.com

E-Posta: bilgi@rozayayinevi.com

*****

ÖZLEDİM

Özlemek diyorlar, hasret kalmaya,
Uzak kaldım, hasret kaldım, özledim.
Yokluğunda yalnızlığa büründüm,
Rüyadan hayale daldım, özledim.

Unuttum desem de inanma sakın;
Bekledim, uzaklar olmadı yakın;
Bakın şu derbeder halime bakın,
Düşlerime seni aldım, özledim.

Yağmurda ıslamdın, doluda yağdım.
Devrini kapatan, biten bir çağdım;
Yürüyen bir ölü, sanmaki sağdım;
Hasret çiçek açtı, daldım, özledim

Dağ gibi kükredim, sel gibi coştum;
Sensizlikte yoxtum, inan bomboştum
Koştum ömür boyu peşinden koştum;
Kendimi boşluğa saldım, özledim.

Ferhat'ın misali çölüm de yoktu;
Sahrada serabım, özlemim çoktu;
Özlem yüreğimde bir altın oktu;
Derinden bir yara aldım, özledim.

Sadık SOFTA

ERTUĞRUL 1890'DA TÜRKİYE'YE JAPON ÖPÜCÜĞÜ

Hasan TULÜCEOĞLU

Tarihi olay bağlantısıyla Türk-Japon dostluğunu işleyen bu filme, Ertuğrul adının yanına 1890 eklenmesi milli tarih hafızamızdaki 'Ertuğrul Gazi' olgusu ve bunun dizi olarak 'Diriliş Ertuğrul' adıyla ekranlara yansıtıldığı güncel elbet gereklidi.

'Tarihi hafızamız' diye ifade edilse de aslında yeni neslin hafızasında pekte fazla bir şey bırakılmadı. 'Diriliş Ertuğrul' dizisini izleyinceye kadar o tarihi hafızayı pek bilmezdi yeni nesil. Halada öyledir dizide verilen bilgiler kadar öğrenecektir.

Aynı tarihi olguya isimlendirilen Osmanlı son dönemi savaş gemilerinden 'Ertuğrul Fırkateyni'nin Japonya'da batmasıyla tarihimize acı bir hafıza kazınmıştı.

'Ertuğrul 1890' filmi iki milletin dostluğuna sebeb olan bu tarihi olayı, yine iki ülke dostluğu açısından beyaz perdeye yansıtmaktadır.

Filmin başında siyasi çabalarla Japonya'yla dostluk kurmaya çalıştığımız; bu amaçla Ertuğrul

Fırkateyni'nin Japonya'ya gönderildiği ifade edilse de aslında amaç sadece bu değildi. Yolculuk boyu Ertuğrul Fırkateyni bir çok yere uğramış; oralarda yerli halkla irtibata geçmişti. Bu rotada müslüman halkların bulunduğu gerçeği düşünüldüğünde Osmanlı'nın 'İslam birliğini' ayakta tutmak ve İslam'ı yaymak gibi ikinci arkaplan hedefi olduğu anlaşılır. O günden bugüne gayri resmi rivayet yoluyla bu, nakledile gelmektedir.

'Din Birliği' ve 'Ali Devlet'in geleceği için sefere çıkıldığı düşünüldüğünde gemi ve yolculuğun anlatımı yapılan ilk başlarda duygulanıyor, bu küçük gemiyle yiğitçe, kendimizi feda ederek büyük hedeflere koştuğumuzu göz yaşlarınızla hissediyorsunuz.

Gemi ve yolculuk, motor kısmındaki tayfalar, motor ustası Bekir Çavuş(Alican Yücesoy) ve onların kumandanı Yüzbaşı Mustafa(Kenan Ece) tanıtımıyla anlatılıyor. Oşima adası ve burada yaşayan, balıkçılıkla geçinin köylülerin anlatımı tarihi dekorlarla daha canlı anlatılıyor. Japon toplumu içindeki yardımseverlik bir doktorun bu küçük köyde klinik açması ve yerine göre iki yumurta karşılığında hastaları iyileştirmesi; böylece Doktor Tamura'nın(Masaaki Uchino) bu insanların kalbine iyilik yerleştirmeye çalışması, bunun yanı sıra statükocu diğer doktorun bu yaklaşımdan ve karşılıksız iyilikten hoşlanmayıp aldığı yüksek ücretlerle eğlence düşkünlüğü anlatım sahneleri gerçekten güzel.

Geminin Japonya'ya varışı ve Osmanlı subaylarının İmparatorun huzuruna çıkışı sahnelenmez. Balıkçı adasında Doktor Tamura'ya getirilen üç gün öncesinin bir gazete haberiyle bunlar anlatılır. Çıkan kolera salgını dönüşün gecikmesine neden olur ama bununla ilgili hiçbir sahne verilmez. Dönüş hazırlıklarıyla ilgili bazı sahneler verilirken gerçekte elli kişilik bando takımının verdiği konserler tek bir çalgı eşliğinde ekrana yansıtılır.

Geminin batış öncesi, batış anı, batış sahneleri, balıkçı Japon köylülerinin kurtarma çabaları gerçekten etkileyici sahici ancak bu kadar yapılabiliyor denebilecek sahneler. Batış öncesi, batış anı görüntülerinde Japon yönetmeni(Mitsutoshi Tanaka)kutluyorum. Ancak batış sonrası ada görüntüsü sanki biraz eksik kalmış gibi.

Doktor Tamura'nın(Mitsutoshi Tanaka) yardımcı Haru'nun(Shiori Kutsuna) önceki yaşadığı şok nedeniyle yüzbaşı Mustafa'yı kurtarma güçlüğü oyuncunun performansı ile filmin en etkileyici sahnesi sayılır.

Çabuk öfkemizi ve çabuk yatışmamızı Japon yönetmen Yüzbaşı Mustafa'yla iyi vermiş. Burada, yapılan iyiliğe karşılık bir çeşit nankörce davranan Türk subayının eleştirisi ve ona doktorun sabırla anlattığı Japon yardımseverliğine vurgu söz konusu.

Yüzbaşı Mustafa'nın yola çıkmasıyla filmin son bulunduğu izlemine yaşanırken doksan beş yıl sonradan İki toplumu yeniden bir araya getirdiği geçişyle 1890'lardan birden 1985'lere İran- Irak savaş yıllarına geçiriyoruz.

Bu bağlantı burada biraz sırtıyor. Ama kader ifadesiyle merak filmi sürükletiyor. Yinede bu geçiş orada bir boşluk bırakıyor. Elçilik çalışanı Türk gençle, Japon genç bayan öğretmeninin tanışmasıyla bu ilgi kurulmak istenmiş; ancak ayrıntılı geçmiş bağlantılar verilmediği için yine olay muğlak kalmış. 'Sizi sanki önceden tanıyorum' ile Haru isim benzerliği ilgisi burada yetmiyor. Haru ve Yüzbaşı Mustafa ile bu gençlerin tarihi bağlantıları açıkça verilmiş olsaydı seyirci 1890'la 1985'i çok rahat birleştirecekti. Tabi tarihi gerçeklikte böyle bir durum söz konusu değil.

Tahran havaalanında Japon vatandaşların uçağa binme ve kurtarılma sahnesi gereğinden fazla uzun veriliyor. Başbakan Turgut Özal sahnesi, bayrağa vurgu ve hamaset duygumuz güzel verilmiş; ancak uçak için tartışan Türk vatandaşların söz dalaşı uzun verilerek vatandaşımız sanki eleştirilmiş. Üst düzey bir elçilik

çalışanı yerine sıradan bir elçilik çalışanın vatandaşı ikna çabası da pek gerçekçi durmuyor.

Oysa Japon balıkçı köylüleri, Osmanlı askerlerine kendilerini tehlikeye atarak anında yardım ederlerken yaralıları iyileştirme konusunda devlet kademesinden bir emir gelmeden kendi aralarında fazla tartışmaya girmeden bunu gönülden başarıyorlar. Burada Japon halkının yardımseverliği yönetmence güzel işlenmiş. Japon halkı tepenin yönlendirmesiyle değil kendi geleneksel refleksi olarak Türk ekibine yardıma koşmuş; ancak Tahran havaalanında Türk devletinin emriyle halk yardıma biraz güç ikna olmuştur. Japon devlet yönetimi de sanki vatandaşlarını orada riske atmış gibidir. Dikkatli izlendiğinde bu vurgu hissediliyor.

Filmin anlatımı genelde gece ve loş oda ortamlarında geçiyor. Gerçekçi olması için yönetmen bu sahnelerde hiç ışık kullanmamış. Gerçekçi sahnelerde edilmiş ama genelde filmde bu sahneler yer aldığından sanki karanlıkta yarı aydınlık bir şeyler gördük izlemine çıkıyor ortaya. Havaalanı sahnesi bile neredeyse geceyi andırıyor.

Film için Türk - Japon ortak yapımı dense de bu ortaklık zannedersem Kültür Bakanlığı'nın katkılarından öteye gidememiş. Zira senaryo yazarı da yönetmen de Japon. Başarılı oyuncular da Japon. Milli hissiyat ve duygularımız senaryo yazarınca da yönetmence de dikkate alınmış.

1890'ların Japonya'sı, Japon halkı, köylü vatandaşı tarihi dekorlarla güzel şekilde anlatılmaya çalışılırken onların yardımseverlikleri millet ayrımı gözetilmeden çok güzel verilmiş. 1985'te çaresiz savaş ortasında kalan bir grup Japon vatandaşına edilen yardımcı hiç unutmamış bir Japon halkının minnettarlığı özellikle Tahran sahnesi verilerek biz Türklere adeta teşekkür edilmiş. Sevgi dolu kocaman bir öpücük gönderilmiş.